

Art-Sanat

Araştırma Makalesi | Research Article

📄 Açık Erişim | Open Access

Bulğur Palas: Birinci Ulusal Mimari Üslubunda Anıtsal Bir Kent Mirası

Bulğur Palas: A Monumental Urban Heritage of the First National Architectural Style

Nilay Özlü Karaca¹ , A. Tarkan Okçuoğlu² & Bağış Kankotan³

¹ İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul, Türkiye

² İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

³ Renova Restorasyon, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu çalışma, İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde yer alan ikonik ve anıtsal bir sivil mimarlık yapısı olan Bulğur Palas'ın tarihî ve mimari önemini incelemektedir. 20. yüzyılın başlarında Bolu Mebusu Mehmed Habib Bey tarafından inşa ettirilen yapı, Birinci Ulusal Mimarlık üslubunun önde gelen örneklerinden biridir. Zamanla Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin sosyopolitik dönüşümlerini yansıtan bir sembol hâline gelen Bulğur Palas, başlangıçta ihtiyaçlı bir konut olarak tasarlanmış ancak savaş, ekonomik zorluklar ve toplumsal dinamikler sebebiyle işlevi değişmiştir. Abidevi tuğla cephesi ve özgün yapısal özellikleriyle dönemin tasarım ilkelerine ışık tutan bina, kapsamlı bir restorasyonun ardından kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Makale üç bölümden müteşkil olup, birinci bölümünde tartışmalı bir figür olan Bulğur Palas'ın banisi Habib Bey, dönemin tarihî bağlamı içerisinde irdelenmektedir. İkinci bölümde Bulğur Palas yapı kompleksinin bölümleri, yapım yılı, inşa tarihçesi ve mimarlık tarihindeki yeri ve önemi incelenmektedir. Son bölüm ise yapının karakteristik mimari özellikleri ve yarım kalan bezeme programına ayrılmıştır. Bu bağlamda, yapının ve banisinin hikâyesi, Geç Osmanlı Dönemi, Birinci Dünya Savaşı yılları, İstanbul'un işgali, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dair de özgün bir anlatı sunmaktadır. Bu araştırma, yapının mimari ve tarihî anlatısını belgeleyerek gelecekteki çalışmalara kaynak olmayı ve İstanbul'un kent mirasının önemli bir parçasını vurgulamayı amaçlamaktadır.

Abstract

This research analyses the historical and architectural significance of Bulğur Palas, an iconic and monumental example of civil architecture in the Cerrahpaşa district of Istanbul. Commissioned by Bolu Deputy Mehmed Habib Bey, the building is a noteworthy example of the First National Architectural Style. Built as an ostentatious residential complex, the function of Bulğur Palas has transformed throughout time due to war, economic hardships, and social dynamics. Therefore, the building became a symbol of sociopolitical transformations from the late Ottoman era to Republican Turkey. The complex, with its monumental brick façade and unique structural aspects, sheds light on the design principles of its period. Bulğur Palas has recently been repurposed as a cultural center after a comprehensive restoration.

This article is composed of three sections. The first part focuses on Habib Bey, the patron of the building and a controversial figure of his time. The second section analyses the parts of the building complex, reveals its construction date and history, and discusses its role in architectural history. The last part is dedicated to the characteristic architectural and decorative program of the structure. In this context, the story of Bulğur Palas and its patron offers a unique narrative of the dissolution of the Ottoman State and the foundation of the Republic of Turkey. This study, focusing on a significant component of Istanbul's urban heritage, documents the architectural and historical past of the structure and hopes to become a source for future research.

“ Atf | Citation: Özlü Karaca, Nilay, A. Tarkan Okçuoğlu & Bağış Kankotan. "Bulğur Palas: Birinci ulusal mimari üslubunda anıtsal bir kent mirası". *Art-Sanat*, 24 (2025): 488-518. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.24.0012>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Özlü Karaca, N., Okçuoğlu, A. T. & Kankotan, B.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Nilay Özlü Karaca nilay.ozlu@itu.edu.tr

Art-Sanat

<https://art-sanat.istanbul.edu.tr/>

e-ISSN: 2148-3582

Anahtar Kelimeler Birinci Ulusal Mimarlık • Sivil Mimari • İstanbul • II. Meşrutiyet • Mimarlık Tarihi • Bulgur Palas

Keywords First National Architectural Style • Civil Architecture • İstanbul • 2nd Constitutional Era • Architectural History • Bulgur Palas

Extended Summary

This article offers an in-depth historical and architectural analysis of a significant building complex, known as Bulgur Palas. This iconic and monumental example of civil architecture from the early twentieth century is located in the Cerrahpaşa district of İstanbul. Commissioned by Bolu Deputy Mehmed Habib Bey, the building is a noteworthy example of the First National Architectural Style. The function of Bulgur Palas has transformed throughout the decades due to war, economic hardships, and social dynamics. Therefore, the building became a symbol of sociopolitical transformations from the late Ottoman era to Republican Turkey. Built as a grandiose residential complex during the late Ottoman era, the building adopted numerous functions as a military facility, storage and lodgment for the Ottoman Bank during the rest of the twentieth century. Eventually, after many years of neglect, Bulgur Palas has recently been acquired by İstanbul Metropolitan Municipality and repurposed as a cultural center in 2024 after a comprehensive restoration and retrofitting.

This research aims to shed light on the social, architectural, and cultural history of this significant edifice from the early twentieth century, drawing on the outcomes of the recent restoration and scholarly research. Unpublished archival documents and visual and textual materials from the Ottoman State Archives, Archives of the Turkish Republic, Archives of the Turkish National Assembly, Atatürk Library photography and maps collection, photography archives of the Air Forces, İstanbul University Rare Books Library, SALT Archive, Bibliothèque nationale de France, as well as Ottoman, Turkish, and French newspapers and magazines of the period were used to unveil the history of the building and the period in general.

This article is composed of three sections. The first part focuses on Mehmed Habib Bey, the patron of the building and a controversial figure of the Second Constitutional Period. The second part of the research focuses on the building complex, reveals its construction date and history based on historical maps and archival data, and discusses its role in architectural history. This part also discusses the architect of the building, which is currently unidentified according to written documents. The last section scrutinises the characteristic architectural and decorative program of Bulgur Palas, particularly discussing its unfinished status and unplastered brick façade.

It is known that the monumental mansion, its surrounding facilities, and walled courtyards were commissioned by Mehmed Habib Bey, who was the deputy of Bolu during the Second Constitutional Era. An active member of the Committee of Union and Progress, Habib Bey swiftly became a prominent character in politics, and was elected as a deputy during the first and second elections of the period. Even though he was not reelected during the third elections, he was appointed to critical positions, thanks to his personal connections with the grandees of the Committee of Union and Progress, such as Topal İsmail Hakkı Paşa, the director of Munitions of the Ministry of War (*Harbiye Nezareti Levazım Reisi*) and the member of the Assembly of the Notables (*Meclis-i Ayan*) Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi. With the outbreak of the Great War (World War I), Habib Bey became a "military contractor" responsible for providing supplies for the Ottoman army. This lucrative position brought him an immense fortune. The press of the period explicitly blamed Habib Bey for becoming a "war profiteer" (*harp zengini*) and named him *Bulgur Kralı* (the King of Bulgur).

His monumental mansion, erected at one of the hilltops of the Historic Peninsula, was an ostentatious display of his accumulated wealth during the war years. Therefore, the grandiose mansion of Habib Bey was named Bulgur Palas (the Palas of cracked wheat) as a critique of his rapid fortune. However, with the end of the First World War and the occupation of İstanbul, Habib Bey was sent into exile to Malta together with other members of the Committee of Union and Progress. Bulgur Palas was left unfinished, and during the Armistice period, the building was confiscated by the Ottoman Ministry of War. Against the objections of Bedia Hanım, Habib Bey's wife, the mansion –against its unfinished status– was converted into a military facility to accommodate wounded soldiers. After Habib Bey's return from exile in 1921, his financial status continued to decline and finally the Ottoman Bank confiscated Bulgur Palas in exchange for his debts. The building complex remained under the possession of the Ottoman Bank for much of

the twentieth century. Bulgur Palas became a storage facility for the bank's archives and its annexes were used as lodgment for its employees. During this period, the monumental mansion was left in a neglected state, away from public access and scholarly research. Therefore, the history of this significant building remained a mystery for the wider public until its recent acquisition by the Istanbul Metropolitan Municipality in 2021.

The exact building date of Bulgur Palas is not yet documented. However, based on the archival documents from Istanbul Atatürk Library Maps Collection and the Ottoman Archives, it can be stated that the building activities commenced by 1912-13. The architect of Bulgur Palas is not known either. Even though the building is attributed to Ottoman/Italian/Levantine architect Giulio Mongeri in some academic and non-academic sources, no solid evidence or written records could be found within the scope of this research so far to support this argument. The only written document mentioning Mongeri in relation to Bulgur Palas is from the archives of the Ottoman Bank. As the architect of the bank, Mongeri made a financial evaluation for the building. However, it is a fact that the morphological details of Bulgur Palas resonate with the architecture of Mongeri buildings, and certain correspondences in spatial and decorative vocabulary could be observed. Nevertheless, this article argues that Bulgur Palas is an archetypical example of the First National Architectural Style, which nearly became the official architectural style of the Committee of Union and Progress during the Second Constitutional Era. Therefore, other architects of the period, such as Vedat Tek, Kemaleddin Bey, Yervant Terziyan, Arif Hikmet Koyunoğlu, Ali Talât Bey, Muzaffer Bey, Mihran Azaryan, who adopted and used the First National Architectural Style in their designs could also be the architect of Bulgur Palas.

The monumental mansion, with its elevated entrance, belvedere towers, decorative details, marble balustrades, lavish marble columns and ornamented column capitals, is a typical representative of the First National Architectural Style. However, Bulgur Palas is exceptional as a civil building, constructed by a private patron for residential purposes. The most striking and characteristic aspect of the building is its unplastered red brick façade. Both the exterior and the interior of the building –except for the annexes– were not plastered and it is not known whether this was a conscious design decision or the building was left incomplete due to financial difficulties followed by political upheavals. The belvedere towers, another prominent architectural feature of Bulgur Palas, are plastered on the outside. It is documented that there used to be three towers in the building in its original configuration, yet one of them was later demolished at an unknown date. Despite its unfinished status, the interior organisation of the spaces adorned with different types of arches at each floor confirms the architectural quality and diligence attributed to the building.

The monumental scale, high belvedere towers, and unusual red colour of Bulgur Palas, surrounded by high walls with grandiose entrance portals, contrasted with the relatively modest residential fabric of the Cerrahpaşa district. The building, with its elevated position, commands the skyline of Old Istanbul both from the sea and the land. Therefore, the building remained a point of curiosity for the onlookers yet remained inaccessible to the public. The acquisition of the building complex by Istanbul Metropolitan Municipality in 2021 started a new chapter in the history of Bulgur Palas. The restoration and renovation works, carried out by Renova Restoration, offer a holistic perspective to repurpose the complex into a cultural center. Contemporary adaptive reuse principles were implemented to retrofit the structure and convert its spaces into a library, café, exhibition spaces, and workshop areas for public use.

With its opening to the public as a vibrant cultural center in 2024, Bulgur Palas and its history became a point of attraction in the press and on social media. However, no scholarly research or in-depth survey has been conducted so far, unveiling the mystique surrounding the building. This article aims to fill this gap by publishing the findings of our academic research with the broader public. This study, focusing on a significant component of Istanbul's urban heritage, documents the architectural and historical past of Bulgur Palas and hopes to become a source for future research. As a monograph of a single building complex, the research hopes to offer a methodology to document and publish the findings of other restorations that were recently completed or will take place in the near future. In this context, the story of Bulgur Palas and its patron, offers a unique narrative of the dissolution of the Ottoman State, the foundation of the Republic of Turkey, and the role of local governance in preserving the historical and architectural heritage of Istanbul.

Giriş

İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde yer alan ve Bulğur Palas olarak bilinen yapı grubu, Birinci Ulusal Mimari üslubunda inşa edilmiş bir sivil mimarlık örneğidir. Yapı anıtsal ölçeğı ve konumu ile Tarihî Yarımada silüeti-ne hâkim bir konumda olmasına rağmen, şimdiye kadar hakkında pek az akademik çalışma yapılmıştır. Sivil mimari eserlerin korunması ve belgelenmesi İstanbul kent tarihinin en zayıf olduğu alanlardan birisidir. Son yıllarda gözlenen çabalara rağmen, tanınmış yapıların bile monografilerinin yayımlanmadığı, restorasyon geçmişleri hakkında yeterli çalışma yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bu araştırmanın hedeflerinden birisi de alan yazınında bu boşluğu dolduracak bir katkı sunmaktır.

Bu makale İstanbul'un önemli sivil mimari miraslarından birine odaklanmaktadır. Erken 20. yüzyıldan günümüze kadar varlığını, yapısal ve mimari bütünlüğünü koruyabilmiş nadir mimari eserlerden biri olan Bolu Mebusu Mehmed Habib Bey'in Cerrahpaşa'da yer alan anıtsal konağı detaylı bir şekilde ve akademik bir bakış ile değerlendirilmiştir (Görsel 1). Halk arasında "Bulğur Palas" olarak bilinen bu yapının mimari karakterine ve tarihçesine dair birincil ve ikincil kaynaklardan derlenen bilgiler ortaya konarak, bu ihtişamlı konağın Tarihî Yarımada içindeki önemi, kent mirasına katkısı, süsleme ve üslup özellikleri, banisinin kimliği ele alınmış ve 2023-2024 yıllarındaki restorasyon uygulaması sırasında elde edilen bulgular paylaşılmıştır.¹

Bu çalışma kapsamında alan araştırması, yerinde belgeleme gibi yöntemlerin yanı sıra yapı özelinde karşılaştırmalı analogik ve morfolojik analizler yapılmıştır. Hakkında pek az bilgi bulunan Bulğur Palas'ın mimarı ve banisi hakkında yazılı bilgi ve belgeler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, TBMM Arşiv belgeleri, Cumhurbaşkanlığı Milli Kütüphane süreli yayınları, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kitaplığı, SALT Araştırma arşivi, Hava Kuvvet-leri Fotoğraf Arşivi, Atatürk Kitaplığı Haritalar ve Fotoğraf Koleksiyonu, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü arşivi, Bibliothèque nationale de France Gallica süreli eserler koleksiyonu taranarak elde edilmiştir.² Ayrıca bu araştırmada, Bulğur Palas sanat tarihi ve restitüsyon raporları ve restorasyon esnasında elde edilen veriler kullanılmıştır.³

Çalışmanın birinci bölümünde Bulğur Palas'ın banisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nin tartışmalı figürlerinden biri olan Bolu Mebusu Habib Bey ele alınmıştır. Bu bölüm aynı zamanda dönemin çalkantılı sosyopolitik bağlamını da kısaca değerlendirme amacı taşımaktadır. Makalenin ikinci bölümünde ise Bulğur Palas yapı kompleksinin birimleri, yapının Birinci Ulusal Mimari üslup bağlamındaki yeri ve tarihçesi ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölüm ise konağın mimari karakteri ve bezeme özellikleri ile yapının geçirdiği inşa dönem-lerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, yapının ve banisinin hikâyesi, Geç Osmanlı dönemi, Birinci Dünya Savaşı yılları, İstanbul'un işgali, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dair de özgün bir anlatı sunmaktadır. Bu makale, İstanbul kent tarihine ışık tutmanın yanı sıra Ulusal Mimari üsluba dair önemli bir yapıyı da mercek altına alarak İstanbul kent tarihine ve mimarlık tarihi literatürüne de önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Yakın zamanda restore edilerek kamusal kullanıma açılan Bulğur Palas, basında ve sosyal medyada büyük ilgi çekmiş olsa da yapının tarihçesi ve restorasyon süreci

¹İstanbul İli, Fatih İlçesi, Küçükbaşı Mahallesi, 2390 ada, 109-110 parseller üzerinde bulunan ve Bulğur Palas olarak bilinen yapı grubunun "Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projelerinin ve Raporlarının Hazırlanması ve Uygulama Danışmanlığı" görevi 2022-2024 yılları arasında Renova Restorasyon tarafından yürütülmüştür. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan kâğır yapının restorasyon projesi müellifi Bağış Kankotan, mimari koruma danışmanı Prof. Dr. K. Kutgün Eyüpgiller, sanat tarihi danışmanı ise Prof. Dr. A. Tarkan Okçuoğlu'dur. Restorasyon projesi, İstanbul IV Numaralı Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmış ve uygulama projesi 2024 yılında tamamlanmıştır.

²Bu makalede kullanılan görsellerin yayın izinleri 12.02.2025 tarihinde SALT Araştırma'dan, 10.02.2025 tarihinde Kültür Varlıkları Dairesi Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Şube Müdürlüğü'nden alınmış olup kullanılan diğer fotoğrafların ve çizimlerin müellifi makalenin yazarlarıdır.

³Renova Restorasyon Mimarlık Proje Planlama İnş. Tur. Tic. Ltd. Şti., "2390 Ada 109-110 Parsellerde Bulunan Bulğur Palas Yapısı ve Müstemlatları Restitüsyon Raporu," Nisan 2022; T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü'ne sunulan Sanat Tarihi Raporu, Nisan 2021.

hakkında akademik bilgiler henüz yayınlanmamıştır. Bu araştırma bu eksiği kapatmayı ve ileride yapılacak restorasyonlara dair de bir yapı monografisi modeli önermeyi hedeflemektedir.

Kaynak: Bağış Kankotan, 2024

Görsel 1: Bulgur Palas Olarak Bilinen Habib Bey Konağı'nın Restorasyon Sonrası Genel Görünümü

1. Bolu Mebusu Habib Bey'den Bulgur Kralına

Bulgur Palas'ın banisi II. Meşrutiyet Dönemi Bolu Mebusu Mehmed Habib Bey'dir (Görsel 2). Kastamonu Vilayeti'nin tanınan Nazırlar ailesinden Ahmet Hamdi Bey'in oğlu olan Mehmed Habib Bey, 1878 yılında Bolu'da dünyaya gelmiştir. Harbiye Mektebinde aldığı eğitim akabinde Topçu Subayı olarak Osmanlı ordusunda göreve başlamıştır. Habib Bey, 1905-1907 yıllarında, Mümtaz Yüzbaşı rütbesiyle Manastır Topçu Numune 13. Alayı'nda 4. Bölük Kumandanlığı ve Manastır Mektebi Harbiyesinde İnşaat-ı Askeriye öğretmenliği yapmıştır. Bu dönemde II. Abdülhamid'e karşı örgütlenen ve Osmanlı Devleti'nin anayasal monarşi ile yönetilmesi yönünde faaliyet gösteren muhalif gruplara katılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önce Manastır'da daha sonra ise Anadolu'daki ve özellikle Kastamonu'daki örgütlenmesine önemli katkılar sağlamıştır.⁴

⁴Hüseyin Cahit Yalçın, "Tanıdıklarım-Bolu Meb'üsü Habib Bey," *Yedigün Dergisi* 7/182 (Eylül 1936), 9; Mehmet Tunçkol, "İttihat ve Terakki'nin Milli Burjuva Yaratma Politikası ve Bolu Milletvekili Mehmet Habib Bey," *Mudurnulular Derneği Bülteni* 10 (2017), 154-71.

Kaynak: SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, FFT756110

Görsel 2: Bolu Mebusu Mehmed Habib Bey

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından 21 Ekim 1908 tarihinde cemiyetin genç subaylarından Mümtaz Kolağası Habib Bey, İttihat ve Terakki Meclis-i Mebusan adayı olarak 102 oy ile Kastamonu Vilayeti Bolu Sancağı Mebusu seçilmiştir.⁵ Seçimlerin akabinde patlayan 31 Mart (13 Nisan 1909) olayları esnasında Mebus Habib Bey yakın dostu ve Meclis-i Âyan üyesi Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi ile birlikte Yeşilköy'de bulunan İngiliz Kulübü'ne sığınmışlardır.⁶ Hareket Ordusu'nun Selanik'ten İstanbul'a gelmesi ve II. Abdülhamid'i tahttan indirmesi (1909) akabinde, İttihat ve Terakki Fırkası hükümet yönetimini eline almıştır. Görevlerine geri dönen mebusların dostluğu ve ortaklıkları devam etmiş, özellikle Ürgüplü Hayri Efendi'nin ileriki dönemlerde Evkaf Nazırlığı, Şura-yı Devlet Reisliği ve Şeyhülislamlık gibi prestijli mevkilere getirilmesi, Habib Bey'in de hızlı yükselişinin önünü açmıştır.⁷

II. Meşrutiyet meclisinin birinci döneminde İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki çekişmeler sebebiyle hükümet sık sık el değiştirmiş, hatta 1912 yılında içlerinden Bolu Mebusu Habib Bey'in de olduğu bir grup nazır ve milletvekili tutuklanmıştır. Eski Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa ile aynı koğuşa konan Habib Bey'in dostlukları bu dönemde ilerlemiş, hapisten çıktıktan sonra ise ticari ortaklığa dönüşmüştür.⁸ 1912 yılında gerçekleşen ikinci dönem seçimlerinde mecliste ezici bir çoğunluğa ulaşan İttihat ve Terakki Fırkası hükümetin yönetimini tamamen eline almış, Bursa Sancağı adayı Habib Bey de ikinci defa mebus seçilmiştir. Habib Bey Osmanlı meclisinin üçüncü döneminde tekrar mebus seçilememiş olsa da İttihat ve Terakki hükümeti ile bağını hiçbir zaman koparmamıştır. Partinin yüksek mertebesindeki dostları sayesinde ayrıcalıklı pozisyonunu korumayı başarmıştır. Her ne kadar bu dönemde mebus olarak

⁵İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I ve II. Meşrutiyet*, c. 2 (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1996), 621.

⁶Burada bahsi geçen kulüp, "Makriköy Aya Stefanos Sailing Club" olmalıdır. İttihat ve Terakki üyeleri daha sonra II. Abdülhamid'in hâl edilmesi kararını da bu kulüpte alacaktır.

⁷Ali Suat Ürgüplü, *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 223-226.

⁸Tunçkol, "İttihat ve Terakki'nin Milli Burjuva Yaratma Politikası ve Bolu Milletvekili Mehmet Habib Bey," *Mudurnulular Derneği Bülteni* 10 (2017), 156-157.

seçilememişse de Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa ile olan kişisel ilişkisi sayesinde Habib Bey son derece kritik bir pozisyona sahip olmuştur. Osmanlı ekonomisini yabancıların ve gayrimüslim tüccarların tekelinden kurtarmayı ve “Yerli-Milli Burjuvazi” yaratmayı kendine ilke edinen İttihatçılar, Müslüman girişimcileri ve tüccarları kollayan ayrımcı bir ideoloji gütmüştür.⁹ Bu minvalde Habib Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında ordunun levazım ihtiyaçlarının temininde “ordu müteahhiti” olarak görevlendirilmiştir.

Habib Bey’in yakın dostu, Harbiye Nezareti Levazım Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa, dönemin belki de en tartışmalı isimlerinden biridir ve bu dönemde “hırsızlığının dillere destan” olduğu yazılmıştır.¹⁰ İsmail Hakkı Paşa’nın İttihat ve Terakki’nin yöneticilerinden Enver Paşa ile olan yakınlığı sayesinde devlet nezdinde pek çok iltimasa sahip olduğu ve Birinci Dünya Savaşı’nın zor ekonomik şartları altında, “harp zengini” olarak bilinen bir Müslüman sınıfın yaratılmasında etkin rol oynadığı bilinmektedir. Ancak bu hızlı zenginleşme dönemin Osmanlı basınında şiddetle eleştirilmiş, harp zenginleri ve yoksullarının zıtlığı şu sözlerle karşılaştırılmıştır: “Kenar mahalleler yoksulluğun somut bir örneği... Bir yanda çullara sarılmış, çıplak ayaklı çocuklar sırtıyor. Öte yanda vagon ticaretiyle milyonlar vuran topal İsmail Hakkı Paşa’lar, *bulgur palaslar* kuran harp zenginleri, Viyana’lı artist Miloviç’in sigarasını banknotlarla yakıyorlar.”¹¹ Sedat Simavi’nin 1918 yılında yayımladığı, “Yeni Zengin ve Harb Fakirleri” başlıklı karikatür derlemeleri, bu toplumsal yarayı açıklıkla resmetmektedir (Görsel 3).¹²

Kaynak: Sedat Simavi, *Yeni Zenginler*, 17¹³

Görsel 3: Şeker ve Bulgur Ticareti ile Kazanç Sağlayan “Harp Zenginlerini” Hicveden Bir Karikatür

⁹Tunçkol, “İttihat ve Terakki’nin Milli Burjuva Yaratma Politikası ve Bolu Milletvekili Mehmet Habib Bey,” 159-160; Mithat Kadri Vural, “Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuva Oluşturma Çabası Olarak “Harp Zenginleri” ve Buna Yönelik Eleştiriler,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 16/32 (2016): 109-131.

¹⁰Seçil Deren Van Het Hof, “Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Zenginler ve Zenginlik,” *Kültür ve İletişim* 13/2 (2010): 86.

¹¹Sabiha Sertel’in İstanbul’un savaş bitimindeki durumunu anlatan metninden aktaran Van Het Hof, “Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Zenginler ve Zenginlik,” 86.

¹²Sedat Simavi / Sédad Simavy, *Yeni Zenginler / Les Néo-Riches*, İstanbul: Kütüphane-i Sudi, R 1334 [1918]; [Simavi, Sedat], “Harb Fakirleri / Les Néo-Pauvres,” *Diken Mecmuası*, R 1334 [1918], 17.

¹³Karikatürde şeker ve bulgur ticaretinden zenginleşenler hedef alınarak şu diyaloga yer verilmiştir:

– Benim şeker karıcığım.
– Benim bulgur kocacığım.

Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa ve eski Bolu Mebusu Habib Bey, partinin asker kökenli üyelerine sağlanan “vagon vesikası” ile “vagon ticareti” ayrıcalığından yararlanarak Anadolu’dan şeker, arpa, buğday, bulgur gibi gıda malzemelerinin İstanbul’a nakledilmesinde rol almışlardır. Bu ayrıcalık sayesinde büyük paralar kazandıkları ve bu sebeple hem İttihat ve Terakki içinde hem de muhalif basın ve toplumun farklı kesimleri tarafından “harp zengini”, “zamane zengini” ve “savaş dönemi vurguncusu” olmakla suçlandıkları anlaşılmaktadır.¹⁴ İttihat ve Terakki’nin yayın organlarında baş yazar olan Muhittin Birgen, Habib Bey’in savaş döneminde özellikle gayrimüslimlere karşı uygulanan politikalardan nasıl nemalandığını şu sözlerle aktarmaktadır:

“Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa, Bolu Mebusu Habib’e o zaman sekiz bin lira vermiş, bu parayla tehcir zamanına denk geldiği için yok pahasına sığır alınmış, böylece ilk sermaye oluşturulmuştu. İsmail Hakkı Paşa himayesinde yapılan işler büyümüş ve Bulgur Palas’ın temelleri böyle atılmıştı.”¹⁵

Asım Us’un anılarında ise Habib Bey’in Bolu’daki orman arazilerini zapt ettiğine dair ifadeler yer almaktadır.¹⁶

Dönemin yazarları ve diğer siyasetçileri de ikiliye sert eleştiriler yöneltmiş hatta Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa’yı görevden alması için Enver Paşa’ya baskı yapmışlardır. Talat Paşa’nın bile “bir yandan aşırı gayretkeşliği ile halkı ezen, öte yandan da koruduğu kimseleri ihsanlara boğan” İsmail Hakkı Paşa’dan şikayetçi olduğu anılarında yer almaktadır.¹⁷ Bolu Milletvekili Habib Bey ise bu dönemde “Türkiye’nin meşhur simalarından biri” hâline gelmiştir. Ancak bu şöhretinin sebebi, siyasi hizmetlerinden ziyade ticari hayattaki ani yükselişidir.¹⁸ İstanbul’da yaşadığı dönem boyunca Baltalimanı koyunda yer alan ihtişamlı Reşit Paşa Yalısı’nda ikamet eden Habib Bey’in Büyük Harp (Birinci Dünya Savaşı) esnasında Cerrahpaşa’da yaptırmakta olduğu gösterişli köşk ise savaş döneminde kazanılan haksız gelire ithafen halk arasında “Bulgur Palas” olarak nam kazanmıştır. Savaş döneminin yoksunlukları esnasında resmî imtiyazlarını kullanarak edindiği büyük servet sebebiyle Habib Bey de “Bulgur Kralı” veya “Bulgur Palas Habib Bey” lakabıyla anılmaya başlanmıştır. Örneğin, dönemin gazetelerinden *İnkılab-ı Beşer*, Habib Bey’in fotoğrafını “Yeni Zenginler Serisi” başlığı altında yayımlamış ve “Kösele ve Bulgur taahhüdatından iki milyon kazanan: Bolu Mebusu sabıkı Habib Bey, Bulgur Palas mı, Bolu Palas mı?” ifadesiyle eleştirmiştir.¹⁹

1.1. Malta Sürgünü, İşgal Dönemi ve Borçlar

Birinci Dünya Savaşı akabinde, 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanması ile Osmanlı Devleti resmî olarak mağlubiyetini kabul etmiş ve İttihat ve Terakki Fırkası kendini feshetmiştir. İstanbul fiilen İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, boğazlara İtilaf Kuvvetleri donanmalarının yanı sıra Yunan ve Amerikan savaş gemileri de çıkarılmıştır.²⁰ İngilizlerin baskısıyla İttihat ve Terakki’nin ileri gelenleri savaş suçlarının yargılanması amacıyla tutuklanmış ve 1919 yılında Malta’ya gönderilmişlerdir.

¹⁴Vural, “Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuva Oluşturma Çabası Olarak “Harp Zenginleri” ve Buna Yönelik Eleştiriler,” 109-131; Meral Demiryürek, “Savaşın Doğan Bir Tip: “Harp Zengini,” *Turkish Studies* 10/16 (2015): 493-508.

¹⁵Vural, “Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuva Oluşturma Çabası Olarak “Harp Zenginleri” ve Buna Yönelik Eleştiriler,” 131; Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki’de On Sene*, c. 1 (İstanbul: Kitap Yayınları, 2006), 341.

¹⁶Asım Us, *Hatıra Notları* (İstanbul: Kitabevi, 2012), 224-225.

¹⁷Tunçkol, “İttihat ve Terakki’nin Milli Burjuva Yaratma Politikası ve Bolu Milletvekili Mehmet Habib Bey,” 154-171; Alpay Kabacalı, *Talat Paşa’nın Anıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 33-35.

¹⁸Hüseyin Cahit Yalçın, “Tanıdıklarım-Bolu Meb’usu Habib Bey,” *Yedigün Dergisi* 7/182 (Eylül 1936), 9.

¹⁹“Yeni Zenginler Serisi – Numero: 3,” *İnkılab-ı Beşer* 8 (2 Teşrinisani 1918), 2.

²⁰Nur Bilge Criss, *100. yılında İstanbul’un İşgal Günleri* (İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri A.Ş., 2020), 201.

Habib Bey de Birinci Dünya Savaşı sonrası Malta Sürgünleri olarak bilinen 145 İttihatçının arasında yer almıştır.

Habib Bey'in Malta'ya gönderilmesi ile Bulgur Palas'ın inşaatı da yarım kalmış ve konağa ailenin bütün itirazlarına rağmen Harbiye Nezareti tarafından el konulmuştur. Osmanlı Arşivinde bulunan R 1335 [1919] yılına ait yazışmalarda "Cerrahpaşa'da Habib Efendi Konağı'ndan" bahsedilmektedir. Habib Bey ve diğer mebusların Malta'da sürgünde olduğu bu tarihte Bulgur Palas inşaatının henüz tamamlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen yazışmalarda yarım kalan inşaatın tamamlanarak konağın malul gazilere tahsis edilmesi için bütçe ayrılması konuları Harbiye, Maliye, Dahiliye Nezaretleri ve Bakanlar Kurulu (Meclis-i Vükela) arasında görüşülmüştür. Ayrıca Merkez Dairesi İnşaat Şubesi tarafından konağın mevcut durumunu belgeleyen ve yapılacak işleri ayrıntılı bir şekilde listelenen bir keşif raporu da sunulmuştur. Bu rapora göre konağın malul gazilerin kullanımına uygun hâle getirilebilmesi için yapılacak inşaa faaliyetlerinin bedeli toplam 1.278.006 kuruş 75 santim olarak tespit edilmiştir.²¹ Eylül 1919 tarihli yazışmalardan, bu bedelin hangi merci tarafından ödenmesi gerektiğine dair bir karara varılamadığı ve en nihayetinde konunun Bakanlar Kurulu tarafından ele alınarak karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Yapılan müzakereler neticesinde, belirtilen miktarın Harbiye Nezareti'nin inşaat ödeneklerinden karşılanması için gerekli tebligatın yapılması ve Maliye Nezaretine de bilgi verilmesi gerektiği belirtilmiştir.²² Dönemin gazeteleri de bu bilgileri doğrulamaktadır. Fransızca yayımlanan *Stamboul* gazetesinin 23 Eylül 1919 tarihli nüshasında, eski Bolu mebusu Habib Bey'in Cerrahpaşa'daki "kuleli konağından" (*le conak à tourelle*) bahsedilmektedir. Sadrazam tarafından ziyaret edilen konağın malul gazilere tahsis edilmesine karar verildiği ve yarım kalan inşaatın tamamlanması için Harbiye Nezareti'ne talimat verildiği de gazete haberinde yer almaktadır.²³

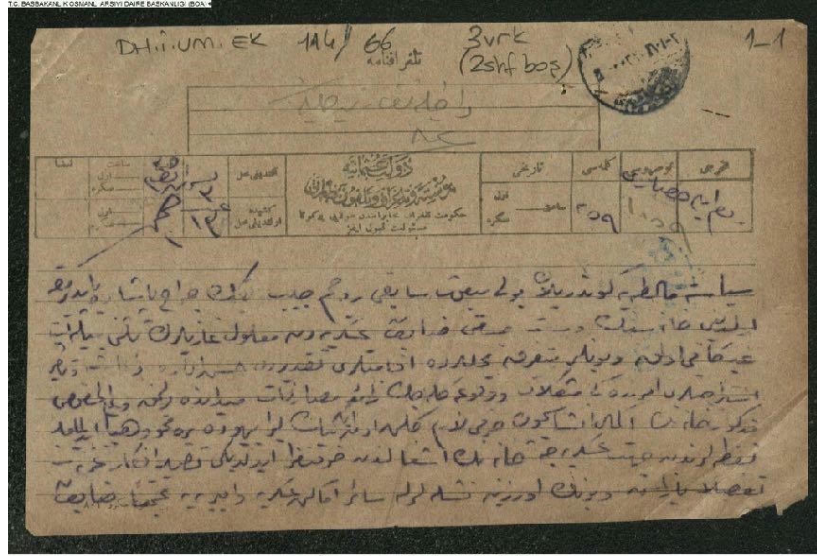
Bakanlar Kurulu'nun yukarıdaki kararının hemen akabinde Habib Bey'in eşi Bedia Hanım Hicri 3 Teşrin-evvel 1335 [3 Ekim 1919] tarihinde bu duruma itiraz dilekçesi vermiştir (Görsel 4). Bedia Hanım dilekçeye eski Bolu Mebusu olan eşi Habib Bey'in Malta'ya sürgüne gönderildiğini anlatarak başlamış ve devamında eşi Habib Bey'in Cerrahpaşa'da yaptırmaya başladığı evinin daha önceden de işgaline teşebbüs edildiğini fakat sonrasında çeşitli fiziki ve ekonomik sebeplerle bundan vazgeçildiğini belirtmiştir. Gerekçe olarak ise, evin büyüklüğünün malul gazilerin üçte birinin bile ikameti ve ihtiyaçları için yeterli olmadığı, bunların ayrı mahallerde ikamet etmeleri durumunda idaresinin zor olacağı, konağın tamamlanması için yapılacak 12.000 liralık masrafın boş yere harcanmaması gerektiğinin askerî makamlar tarafından rapor edildiği ve bu sebeplerle konağın işgal edilmesinden vazgeçildiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu konuda *Tasvîr-i Efkâr* gazetesine ayrıntılı açıklama yapıldığı, malul gaziler için kışlaların tahsis edilmesi konusunda anlaşma yoluna gidildiği bilinmesine rağmen, eski sadrazam Ferid Paşa'nın askeriyenin bu kararını dikkate almayarak, kendi başına tamamen kötü niyetle konağı işgal ettiği, konağın inşaatının tamamlanması için askerî makamları zorladığı, bu davranışlarıyla kanunları çiğnediği de Bedia Hanım'ın iddiaları arasındadır. Bu yüzden askeri makamların daha önce aldığı, konağın işgalinden vazgeçilmesine dair kararın uygulanması gerektiği vurgulanmış; birçok kişiden oluşan aile fertlerinin oturması için yapılan evlerinin hiçbir zaman, hiçbir makamın kendi başına işgale yetkisi olmadığı, kanunen dokunulmaz olan evlerinde devam eden inşaatın derhal durdurulması ve konağın boşaltılarak kendilerine teslim edilip adaletin sağlanması gerektiği talep edilmiştir. Dilekçenin altında ikamet adresi olarak "Boğaziçi'nde Baltalimanı'ndaki yalıda sakine Habib Bey'in zevcesi Bedia" yazmaktadır.²⁴

²¹Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) 4593/344402, 1 Muharrem 1338 [25 Eylül 1919].

²²Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) 217/7/1/1, 5 Muharrem 1338 [30 Eylül 1919].

²³"Un Asile Pour les Invalides," *Stamboul*, 29 Eylül 1919, 1.

²⁴Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye (DH), İ.U.M. EK.114/66/1/1-2-3-4, 09 Safer 1338 [3 Kasım 1919].

DH.İ.UM.EK.00114.00066.001

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, Dahiliye (DH) İ.UM.EK.114/66

Görsel 4: Habib Bey'in Eşi Bedia Hanım'ın Dahiliye Nezaretine Yazdığı İtiraz Dilekçesinden Bir Sayfa

Bedia Hanım'ın Dahiliye Nezaretine yaptığı itiraz dilekçesinden sonra konu Aksaray Merkez Memurluğuna sorulmuştur. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi konuyu hemen ele almış ve aynı gün yapıyı yerinde incelemiştir. Bu inceleme sonunda söz konusu binada Binbaşı Ahmed Bey denetiminde, askerî hükümet adına inşaatın devam ettiği tespit edilmiş ve bu rapor 3 Ekim 1919 tarihinde Müdüriyet-i Umumiyeye oradan da 6 Ekim 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir.

Dönemin Osmanlı ve Fransız basını da bu bulguları doğrulamaktadır. *Alemdar* gazetesinin 18 Aralık 1919 tarihli ve "Bulgar Palas'a Dair" başlıklı haberi konağın malul gazilere ve evlerine dönemeyen subaylara tahsisini haber vermektedir. Bu haber konağın hangi kısmının subaylara, hangi kısmının ise erlere tahsis edileceğinin belirlenmesi için Harbiye Nezareti tarafından Bulgur Palas'a bir memur gönderdiğini de bildirilmektedir.²⁵ Aynı gazetenin 21 Aralık 1919 tarihli haberine göre inşaatı tamamlanmak üzere olan Bulgur Palas pek yakında Harbiye Nezaretine devir ve teslim edilecektir. Bu habere göre içerisinde 50-60 karyola bulunan konak, gerektiğinde 100-110 karyola alabilecek büyüklüktedir.²⁶ Fransızca yayımlanan *Stamboul* gazetesi 17 Aralık 1919 tarihli nüshasında, Bulgur Palas'ı tekrar haber yapmış ve Habib Bey'e ait olan Cerrahpaşa'daki konağın inşaatının tamamlanmak üzere olduğunu ve pek yakında savaşta yaralanan gazilere tahsis edileceğini duyurmuştur.²⁷ Yapının sıklıkla haberlere konu olmasından halk nezdinde de epeyce bir sansasyon yarattığı ve kaderinin ne olacağına dair genel bir merak uyandırdığı sonucu çıkarılabilir.

Bedia Hanım'ın dilekçesinde de belirtildiği gibi Bulgur Palas'ın malul gazilere tahsis edilmesi planlanan dönem, Habib Bey'in Malta'daki sürgün yıllarına denk gelmektedir. Savaş sonrasında değişen siyasi hava ile İttihat ve Terakki mensupları hem halkın hem de yeni hükümetin gözünde, savaş hezimetinden sorumlu tutulmuş, İttihatçıların yönetim kadrosu yurt dışına kaçmış ve hükümetin başına İttihatçı karşıtı Damat Ferit

²⁵Dünkü nüshamızda Bulgur Palas'a âid inşaatın ikmâl edilmek üzere olduğunu yazmıştık. Ahîren Harbiye Nezâreti'nden "Bulgar Palas'a bir me'mûr gönderilmiş olup bunun vazîfesi binânın kaç kişiyi isti'âb eyleyeceğini ve hangi tarafının zâbitâna ve hangi cihetinin efrâda tahsis edileceğini takdîr ve tayîn eylemektir. Bulgur Palas, münhasıran ma'lûl efrâd ve zâbitândan memleketlerinin uzak olması dolayısıyla 'azîmet edemeyenler ve hastahânelerden çıkan ma'lûl gâzîler iskân edilecektir. Sıhhiye-i Askeriye Riyâseti Bulgur Palas için lüzûmu olan yatak, battâniye, karyola gibi levâzımı ihzâr ile meşgûldür." "Bulgar Palas'a Dair," *Alemdar*, 18 Aralık 1919, 3.

²⁶Geçenlerde yazdığımız vechile Bolu Meb'ûs-ı sâbıkı Habib Bey'e âid olan Bulgur Palas inşaatı [sic.hitâmı] kuvve-i karîbeye gelmiş olmakla pek yakında Harbiye Nezâreti'nce devir ve tesellüm edilecektir. Bulgur Palas'a şimdilik elli atmış karyola vaz' olunmuşsa da icâbında yüz yüz on karyola isti'âb edebilecek cesâmettedir." "Bulgar Palas'ta," *Alemdar*, 21 Aralık 1919, 1.

²⁷*Stamboul*, 17 Aralık 1919, 1.

geçmiştir. Savaş döneminin zorlu şartlarında inşaatı oldukça sansasyon yaratan ve ihtişamıyla göze batan Bulğur Palas'a askeriye tarafından el koyulmuş ve Habib Bey'in yokluğunda eşi Bedia Hanım konuyla ilgilenmiştir. Ayrıca İstanbul'un işgal yıllarında İtilaf güçleri de muhtelif sivil yapılara keyiflerince el koymakta ve işgal kumandanlarına tahsis etmekteydi.²⁸ Dolayısıyla işgal döneminin kaotik yıllarında, farklı kurumların sivil yapılara el koyması çok da istisnai bir durum değildir. Görünen o ki Habib Bey'in Cerrahpaşa'daki konağı da bu furyadan kısmen nasibini almış ve mülk sahiplerinin itirazına rağmen askeriye'nin kullanımına tahsis edilmiştir.

1.2. Kurtuluş Savaşı Yılları ve Cumhuriyet Dönemi

Malta'da tutuklu bulunan Habib Bey'in 1921 yılında serbest bırakılması ve diğer İttihatçılarla birlikte İstanbul'a geri dönmesiyle, aile mülklerinin kontrolünü tekrar ele alabilmiştir. Yurda dönüşünden sonra Habib Bey, her ne kadar Bulğur Palas'ın mülkiyetini geri kazanmışsa da devlet nezdindeki itibarlı konumunu ve iltimaslarını kaybetmiş, dolayısıyla eski şaşalı günlerin yerine ekonomik güçlükler baş göstermiştir. Öte yandan Habib Bey Ankara Hükümetine de mesafeli durmuştur. Malta sürgünlerinin pek çoğu yurda dönmelerinin akabinde Ankara'da Mustafa Kemal öncülüğünde yürütülen Millî Mücadele'ye katılmış olsa da Habib Bey Mustafa Kemal'in davetine icabet etmemiş ve direniş için Anadolu'ya geçmemiştir. Habib Bey'in eşi Bedia Hanım'ın akrabası Ferda Kazancıbaşı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"Mustafa Kemal'in İstiklal Savaşı'na katılmaları için haber gönderip davet ettiklerinin arasında Bolu Mebusu Habib Bey de vardır. Habib Bey ise davete karşı umursamaz tavır içindedir. Eşi Bedia Hanım ise 'Habib buralarda oyalanma git, bu SARI KEMAL boş adam değil. Mutlak bir kerameti vardır' diyerek uyardığı halde Habib Bey ilgisiz kalmaya devam etmiştir."²⁹

Habib Bey'in Millî Mücadele esnasında iki taraflı silah ticareti yapmakla suçlandığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Temmuz 1338 (1922) tarihli Gizli Celse Zabıtları'ndan anlaşılmaktadır.³⁰ Meclis'te Milli Müdafaa Vekâleti bütçesi görüşmeleri yapıldığı sırada Habib Bey'den "Bulğur Palas Habib Bey" olarak bahsedilmesi, savaş dönemindeki haksız kazançlarının unutulmadığını göstermektedir. Hatta aynı belgeye göre, Millî Mücadele döneminde, kendisi hakkında vatana ihanet şüphesi dahi duyulmuş ancak delil yetersizliği sebebiyle net bir hüküm verilememiştir. Bu anlamda dönemin Milli Müdafaa Vekili Kazım Paşa'nın Meclis'teki konuşması ibretlik bir anekdottur:

²⁸Bilge Ar, "İşgal Altındaki İstanbul'da Kentsel ve Mimari Ortam," *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*, ed. Gözde Çelik (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016), 313-327; Müjde Dila Gümüş, "Esir Şehrin Mimarları," *İST* 7 (2021), 116-121; Nilay Özlü, "Under the Shadow of Occupation: Cultural, Archaeological, and Military Activities at Topkapı Palace During the Armistice Period, 1918-1923," *New Perspectives on Turkey* 71, (2024), 83-113.

²⁹Tunçkol, "İttihat ve Terakî'nin Milli Burjuva Yaratma Politikası ve Bolu Milletvekili Mehmet Habib Bey," 167.

³⁰TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Temmuz 1338 (1922), İ:79, C: 2, 582-583.

"İşte Bulgur Palas Habib Bey tekrar bir teklif yapıyor. Kendisi diyor ki, "Benim elimde 20 bin tüfenk var ve fiyatı şundan ibarettir. Ben bunu şu kadar zamanda size teslim ederim." (...) Şu kadar zamanda size teslim etmezsem mukabil tazminat olarak 30 bin lira var. Bunu da bankaya yatırıyorum diyor. Bu şeraite baktık gayet müsait. Bir ay zarfında gönderecek. Göndermezse 30 bin lira mukabil teminatı vardır.

Aradan bir ay geçti. Bu, ne oldu efendiler? Efendim, vapur hareket etti, şu oldu bu oldu dedi ve daha bir hafta oyaladı. Bu cephe gelir dedik, biraz daha bekledik. Belki yola çıkmıştır, hazır. Daha bir hafta müsaade edelim, gelmezse mukabil paraya vaziyet edeceğiz ve hakikaten bir hafta daha gelmedi. 30 bin liraya bizde vaziyet ettik ve bankadan aldık. Habib beye de bir şey vermedik.

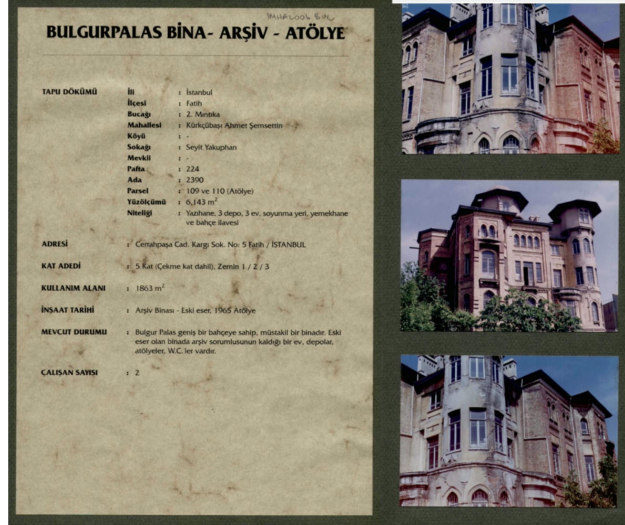
Sonra İstanbul'dan aldığımız haberlere nazaran Yunanlılara da böyle yapıyorlarmış. Yalnız Habib bey değil, ben Habib bey bunu yaptı diyemem. Kimsenin günahına giremem ve kati olarak söyleyemem. Çünkü böyle herkes yapabilir. İhtimal ki bu da böyle yapmıştır. Yunanlılara diyorlar ki; Anadoludan şu kadar tüfenk için siparişi vardır, 30 bin lira teminat da vardır. Buna 50 bin lira verirsiniz 30 bini bana kalır. 20 bini de gitmez. Bunu yapmış mı, yapmamış mı bilmiyorum. Fakat bunun gibi yapanların mevcut olduğunu söylüyorlar. Maddi bir vesika yoktur."³¹

Habib Bey'in Kurtuluş Savaşı yıllarındaki muhtelif ticari faaliyetlerine dair elimizde başka belge olmamakla beraber, işlerinin istediği gibi gitmediği Osmanlı Bankası kayıtlarından anlaşılmaktadır. 1920 sonrasında Habib Bey ve ailesi Osmanlı Bankası'ndan muhtelif borçlar almış ve Bulgur Palas'ı ipotek ettirmişlerdir. Osmanlı Bankası arşiv kayıtları 1921'de Dillizade Emrullah Kardeşler Şirketi'nin borcuna kefil olan Bolu Mebusu Mehmed Habib Bey'in bankaya Bulgur Palas'ı karşılık gösterdiğini belgelemektedir. Osmanlı Bankası mimarı Giulio Mongeri, henüz tamamlanmamış yapıya 250.000 lira değer biçmiştir. Gerek şirketin gerekse Habib Bey'in eşi Bedia Hanım'ın aldığı borçların ödenmemesi üzerine hukuki süreç başlatan banka, 1926 yılı sonunda yapının sahibi olmuştur.³² Görüldüğü üzere, yıldızı II. Meşrutiyet Dönemi'nde hızlı parlayan Habib Bey'in şansı Malta dönüşünde pek de yaver gitmemiştir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Yedigün* dergisinde Habib Bey'i ele alan makalesine göre, Malta sürgünü dönüşünde Habib Bey zihni melekelerini kaybetmiş, gerçek ile hayal alemi arasında gidip gelmeye başlamış ve bu hastalık artarak, "en nihayet açık bir delilik ile onu ebediyet dünyasına götür[müştür]."³³

³¹TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Temmuz 1338 (1922), İ:79, C: 2, 582-583.

³²"Arşivimizden Belgeler-Bulgur Palas," SALT Araştırma, Kütüphane, ECOBARCA02101, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/221891>.

³³Yalçın, "Tanıdıklarım-Bolu Meb'ûsu Habib Bey," 9.

Kaynak: SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi, IMHAL006BUL

Görsel 5: Osmanlı Bankası Arşivi'nde Bulunan Bulğur Palas Bilgi Fişi

Cumhuriyet Dönemi'nde Osmanlı Bankası mülkiyetine geçen Bulğur Palas, uzun yıllar bankanın arşiv deposu olarak kullanılmıştır. 1989 yılında Osmanlı Bankası ve İFEA (Institut Français d'Études Anatoliennes) iş birliği ile bankanın arşivi tasnif edilmeye başlanmış ve 1933 öncesine ait belgelerin kataloğu yayımlanmıştır. Edhem Eldem her ne kadar çok bakımsız durumda olsa da Osmanlı Bankası'na ait 1856 ile 1996 yılları arasındaki yüzbinlerce belgenin depolandığı Bulğur Palas'ın bu önemli arşivi dağılmaktan ve kötü şartlardan koruduğunu ifade etmiştir (Görsel 5).³⁴

1996 öncesi dönemde konağın müstemilatları ise banka çalışanları için lojman işlevi görmüştür. Müstemilatların bir süre sonra boşaltılarak evrak deposuna dönüştürüldüğü de bilinmektedir. Bu dönemde parsel içinde arşiv için ek yapılar yapıldığı tespit edilmekle beraber kesin yapım tarihleri bilinmemektedir. Bir dönem burada yaşayan Emine Erdem anılarında 1955 yılında Bulğur Palas müstemilatlarında Osmanlı Bankası görevlileri olarak bir bekçi, Bulgaristan göçmeni bir aile, Bingöl'den göçüp gelen kendi ailesi ve İtalyan-Rum bir aile olmak üzere toplam dört ailenin ikamet ettiğini anlatmaktadır. Aynı anı kitabında 6-7 Eylül olayları esnasında Bulğur Palas'ın da zenginlik sembolü olarak görülmesi ve gayrimüslim bir aileyi barındırması sebebiyle yağmacıların hedefi olduğunu fakat yapının yüksek duvarları ve sağlam kapıları sayesinde bu yağmadan kurtulduğu anlatılmaktadır.³⁵

Bulğur Palas, Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 3 Ekim 1973 tarihinde tescillenmiştir. 1996'da ise, Osmanlı Bankası'nın hisselerinin Garanti Bankası'na ait bir yatırım grubu tarafından satın alınmasıyla Bulğur Palas'ın da aralarında olduğu Osmanlı Bankası mülkleri Doğu Grup bünyesine katılmıştır. 2021 yılında ise satın alma yoluyla yapı kompleksinin mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne geçmiştir. İBB Meclisi'nin 2021 Ocak ayı oturumlarında Fatih Cerrahpaşa'daki yaklaşık olarak 6.5 dönümlük alanı kapsayan Bulğur Palas Yenileme Alanı projesine ilişkin imar planı kabul edilmiştir.³⁶ Renova Restorasyon tarafından hazırlanan restorasyon projelerinin hazırlanması ve gerekli kurul izinlerinin alınması akabinde, Bulğur Palas kapsamlı bir restorasyon sürecine girmiştir. Toplamda beş kat ve 2,065 metrekare zemin alanı bulunan yapının restorasyon ve güçlendirme projesi, 2022 ve 2024 yılları arasında devam etmiştir. KİPTAŞ ve İBB Miras

³⁴Edhem Eldem, "The (Imperial) Ottoman Bank, Istanbul," *Financial History Review* 6 (1999), 87; Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999).

³⁵Emine Erdem, *Bir Yerde Bir Gül Ağlar* (İstanbul: Belge Yayınları, 2000), 21-23.

³⁶Fatih Belediyesi Meclisi, "Bulğur Palas Yenileme Avan Projesi," 8 Haziran 2023, <https://www.fatih.bel.tr/webfiles/fotograf/kararlar/605-202378-20230616-150306.pdf>.

iş birliği ile restore edilen yapı kompleksi, 28 Şubat 2024 tarihinde “Bulgur Palas” adı altında kapılarını İstanbullulara bir “kültür ve yaşam alanı” olarak açmıştır.

1.3. Tarihî Yarımada’da Abidevi bir Sivil Mimarlık Örneği: Bulgur Palas Yapı Kompleksi

İstanbul’un Fatih ilçesinin Cerrahpaşa semtinde yer alan Bulgur Palas, Tarihî Yarımada’nın yedinci tepesinde hem karadan hem de denizden bölgenin silüetine hâkim bir konumdadır (Görsel 6). Yapı ihtişamlı mimarisi, cihannüma kuleleri ve karakteristik tuğla cephesi ile etrafındaki kent dokusundan ayrılarak kendine has bir anıtsallık kazanmıştır (Görsel 7). Dönemin günümüze gelebilmiş az sayıda sivil konut yapılarından biri olan bu kâgir konak, II. Meşrutiyet mebuslarından Bolulu Habib Bey tarafından inşa ettirilmiştir ve Birinci Ulusal Mimari üslubunun seçkin bir örneği olduğundan ayrıca önem arz etmektedir.

Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_023003

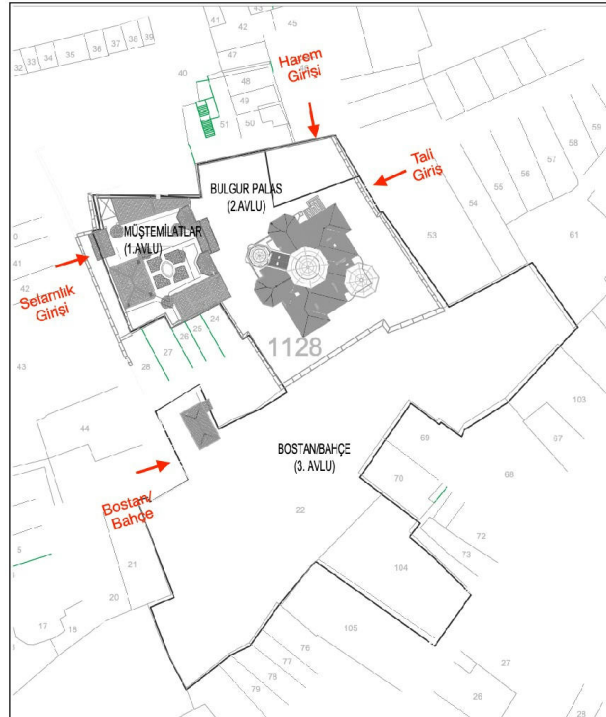
Görsel 6: Bulgur Palas’ın Marmara Denizi’nden Görünüşü

Kaynak: SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi, IMHIST009

Görsel 7: Osmanlı Bankası Arşivi Olarak Kullanıldığı Dönemde Bulğur Palas'ın Genel Görünümü

Bulğur Palas olarak bilinen yapı grubu, arsanın merkezinde yer alan konağı kuşatan geniş bir bahçe ve müstemilatlar grubundan oluşmaktadır. Ana konak 481 metrekare zemin alana oturmakta olup farklı plan şemaların ve büyüklüklere sahip beş kattan müteşekkildir. Habib Bey'in ihtişamlı konağı yüksek duvarlar ile çevrelenmiş olup Kargı Sokak'ta bulunan anıtsal Selamlık Kapısı ile önce müstemilat avlusuna girilmekte, daha sonra ikinci bir portal ile iç avluya geçiş yapılmaktadır. İç avluya açılan giriş kapısının iki tarafında Güvenlik Kulübeleri bulunmaktadır. Müstemilat avlusunda ayrıca Çinili Müstemilat olarak isimlendirilen iki katlı kâgir bir yapı, ahır olduğu tahmin edilen ve üst katında seyislerin konakladığı bir diğer bina ve ortada bir süs havuzu yer almaktadır (Görsel 8).

Kaynak: Çizim: Renova Restorasyon

Görsel 8: Bulğur Palas Yapı Grubu Restitüsyon Vaziyet Planı

Bulgur Palas'ın yapım tarihi ve mimarının kimliği net bir şekilde belgelenememiştir. Bazı kaynaklarda mimarının Giulio Mongeri olduğu ifade edilse de buna dair resmî bir kaynağa henüz rastlanmamıştır.³⁷ Bulgur Palas'ın Mongeri ile olan ilişkisine dair elimizdeki yegâne belge 1921 yılında Osmanlı Bankası'na ipotek ettirilen yapının G. Mongeri tarafından değerlendirilmiş olmasıdır. O dönemde Osmanlı Bankası mimarı olarak çalışan Giulio Mongeri, bilirkişi olarak Bulgur Palas'a 250,000 Lira ipotek bedeli biçmiştir. SALT Araştırma Arşivinde bulunan rapora göre "Banka, mimarı Giulio Mongeri'nin bitmemiş hâliyle bile 250.000 lira değer biçtiği binanın ipotekini kabul eder."³⁸ Bu bilgi, banka mimarı ile yapının mimarının karıştırılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak tipolojik karşılaştırmalar, Birinci Ulusal Mimari üslubunda inşa edilmiş olan Bulgur Palas'ın Mongeri'nin tasarlamış olduğu diğer yapılar ile ortak bezeme, plan ve mekân özellikleri taşıdığını doğrulamaktadır. Özellikle Şişli'de bulunan ve Mongeri Evi olarak da bilinen Sadıkoğlu Konağı³⁹, Bulgur Palas ile pek çok benzerlikler göstermektedir (Görsel 9). Her iki yapının da merdivenle çıkılan yüksek girişleri olması, bu girişlerin üstlerinin balkon niteliğinde tasarlanmaları, merdivenlerin ve balkon bölümünün mermer parapetleri, bunları taşıyan mukarnaslı sütun ve sivri kemerler, korkuluk babaları karakteristik özellikleri arasındadır. Ayrıca Bulgur Palas ve Sadıkoğlu Konağı'nda yer alan kulelerin konumu ve biçimsel tercihleri, cepheleri hareketlendiren çıkmalar ve mavi Kütahya çinileriyle cephelerin değerlendirilmesi her iki yapının mimari ve bezeme tutumlarındaki ortak özellikleri yansıtmaktadır.

Dönemin önemli mimarlarından ve eğitimcilerinden olan İtalyan asıllı Levanten Giulio Mongeri, Birinci Ulusal Mimari üslubun önde gelen temsilcilerinden birisidir. Bulgur Palas yapı kompleksi ise bu üslubun hemen hemen bütün karakteristik özelliklerini -tuğla cephesi hariç- bünyesinde barındırmaktadır. Ancak Mongeri'nin Edouardo de Negri ile birlikte tasarlamış olduğu St. Antoine Kilisesi'nde de tuğla kullanımı göze çarpmaktadır.⁴⁰ Elbette bu tür morfolojik ve tipolojik benzerlikler Bulgur Palas'ı Mongeri'ye ithaf etmek için yeterli değildir. Çünkü erken 20. yüzyılın baskın mimari üslubu olan Birinci Ulusal Mimari geniş bir tasarımcı ve kullanıcı kitlesi tarafından benimsenmiş hatta İttihat ve Terakki Partisi'nin resmî üslubu olarak bile tanımlanmıştır.⁴¹

³⁷Damla Çinici, "Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Giulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Oteli ve Kaplıcası" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015).

³⁸"Arşivimizden Belgeler-Bulgur Palas," SALT Araştırma, ECOBARCA02101.

³⁹Sadıkoğlu Konağı'na ait monografi çalışması için bk. Özlem İnay Erten, *Şişli'de Bir Konak ve Mimar Giulio Mongeri* (İstanbul: Bozlu Art Project Yayınları, 2016).

⁴⁰Şennur Şentürk, Cengiz Can ve Paolo Girardelli, *Yaşayan Çizgiler: Sant' Antonio Kilisesi Mimari Sergisi/ "Segni Essenziali": Disegni Architettonici Della Chiesa di Sant' Antonio* (İstanbul: İstanbul İtalyan Kültür Merkezi ve Yapı Kredi Yayınları, 1996), 18.

⁴¹Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 29-35.

Kaynak: Bağış Kankotan, 2024.

Görsel 9: G. Mongeri Tarafından Tasarlanan ve Birinci Ulusal Mimari Özellikleri Taşıyan Bir Sivil Mimarlık Örneği Olarak Sadıkoğlu Konağı

Paris Beaux Arts ekolünün tarihselci ve eklektik mimari anlayışının geleneksel Osmanlı ve Selçuklu mimari elemanları ile yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan Birinci Ulusal Mimari üslup, dönemin yükselen Panislamizm ve Pantürkizm ideolojileri ile de uyumlu görülmüştür. Osmanlı canlandırmacılığı olarak da tanımlanan bu mimari akıma istinaden dönemin pek çok resmî ve sivil yapısında geniş saçaklar, dış cephede ve iç mekânlarda çini panolar, sivri kemerler, Osmanlı ve Selçuklu eserlerinden esinlenen sütun başlıkları, korkuluklar, bezeme elemanları ve geleneksel motifler kullanılmıştır. Üslubun öncüleri arasında Vedad Tek, Kemaleddin Bey, Yervant Terziyan, Arif Hikmet Koyunoğlu, Ali Talât Bey, Muzafer Bey, Mihran Azaryan gibi mimarlar bulunmaktadır.⁴² Dolayısıyla Bulgar Palas'ın mimarının dönemin bu üslupta üretim yapan tasarımcılarından biri olması mümkündür.

Bulgar Palas'ın dönemin bir diğer ihtişamlı yapısı olan ve halk arasında "Perili Köşk"⁴³ olarak tanınan eski Maarif Nazırı ve Meclis-i Ayan üyesi Yusuf Ziya Paşa'nın konağı ile olan bazı benzerlikleri dikkat çekmektedir

⁴²Afife Batur, M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003); Yavuz Yıldırım, İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927 (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2009); Nilay Özlu Kayaalp, "Pera'nın Yersiz Yurtsuz Kahramanları: Vallauri Ailesi, Edouard Lebon, Alexandre Vallauri ve M. Vedad Tek" (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008); Cengiz Can, İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları (İstanbul: Arketon, 2023).

⁴³"Perili Köşk," Borusan Contemporary, erişim 30 Haziran 2025, https://www.borusancontemporary.com/tr/perili-kosk_5.

(Görsel 10). Rumelihisarı'nda yer alan ve yapımı 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen bu sivil mimarlık örneği de tuğla cephesi, anıtsal ölçeği ve cihannüma kulesi ile göze çarpmaktadır. Doğrudan morfolojik bir benzerlik veya ortak bir mimari dilden bahsetmek zor olsa da o dönem Baltalimanı Reşit Paşa Yalısı'nda ikamet eden Habib Bey'in Ziya Paşa Konağı'nı inşa edilirken görmüş ve etkilenmiş olması da imkân dâhilindedir. Maalesef tıpkı Bulgur Palas'ta olduğu gibi Yusuf Ziya Paşa Konağı'nın da mimarı bilinmemektedir. İhtişamlı kütlelerin köşe kuleler ile belirginleştiği resmî veya sivil yapılar Ulusal Mimari üslubun karakteristik özelliklerindendir ve sadece İstanbul'da değil, İzmir, Ankara, Bursa gibi kentlerde bulunan banka şubeleri, büyükelçilikler veya konaklar gibi yapılarda bu form görülmektedir.

Kaynak: SALT Araştırma, M. Erem Çalikoğlu Arşivi, CALIST0742

Görsel 10: Perili Köşk Olarak Bilinen Rumelihisarı'ndaki Yusuf Ziya Paşa Konağı

Bulgur Palas'ın mimarı belli olmadığı gibi, inşa tarihi de belgelenememiştir. Atatürk Kitaplığı'nda bulunan 1913 tarihli bir harita, yapı grubu hakkında en detaylı ve en eski tarihli bilgileri vermektedir. “*Memalik-i Osmaniye'de Şehir Dahili İnşaatı Alman Sendikası Haritası*” olarak kaydedilmiş olan bu belge, 1913-1914

tarihli Alman Mavileri haritalarının Osmanlı Türkçesindeki kopyasıdır (Görsel 11).⁴⁴ Haritada Bulgur Palas yapı grubunun kurşun kalemle detaylı şekilde işlenmiş olması -eğer haritaya sonradan eklenmediyse- o tarihte Bulgur Palas yapılarının mevcut olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Bu belgeye dayanarak Bulgur Palas yapı grubunun inşasının 1913-1914 öncesinde başlatılmış olduğu söylenebilir.

Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı, Hrt_008570, 1913

Görsel 11: Memalik-i Osmaniye'de Şehir Dahili İnşaatı Alman Sendikası Haritası

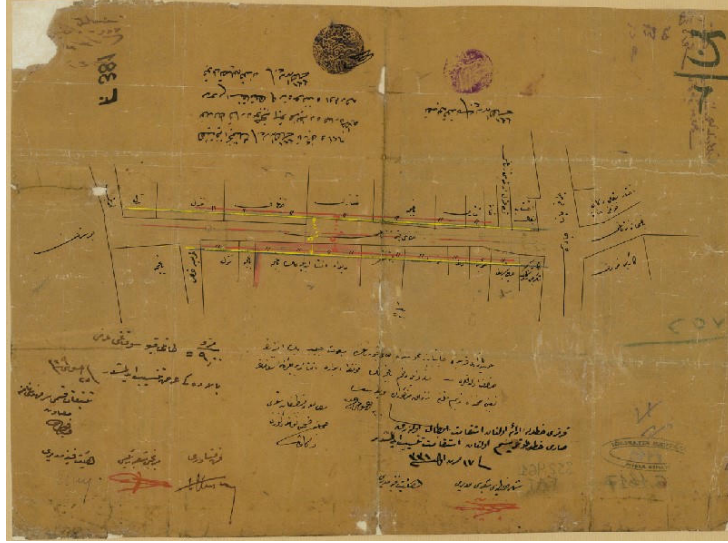
İstanbul Şehremaneti Heyet-i Fenniyesi tarafından hazırlanan bir başka belgede ise yapıya dair önemli bilgiler not edilmiştir. Sokak krokisi üzerinde “Avratpazarı kurbünde Canbaziye Mahallesi’nde Tatlıkuyu Sokağı’nda, Mebus Habib Beyefendi’nin mutasarrıf oldukları [] senet numarası ile murakkam bahçenin muhafaza duvarı inşa edileceğinden istikameti tayini zımnında tersim kılınan sokak-ı mezkurun haritasıdır” yazılmış ve “fi 20 Ağustos sene 1329” [2 Eylül 1913] olarak tarihlenmiştir.⁴⁶ Bu belgeye göre Eylül 1913’te Bulgur Palas kompleksinin bahçe duvarı ve muhtemelen diğer yapıların inşaatı başlamak üzeredir. Aynı belgede farklı tarihlerde yol güzergâhı ve genişliği ile ilgili kararlar alındığı, notlar düşüldüğü ve bunların dönemin memurları tarafından onaylandığı görülmektedir. Örneğin R 1329 [1913] yılında başlatılan inşaatın akabinde, R 1331 [1915] yılında yol genişlikleri ile ilgili çeşitli başvurular olmuş, ölçümler yapılmış ve bunlara dair kararlar alınmıştır.⁴⁷ Bütün bu yazışmalar 1913-1915 yılları arasında söz konusu alanda inşa faaliyetlerin sürdüğünü belgelemektedir (Görsel 12).

⁴⁴Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, haz. İrfan Dağdelen (İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2006), 1.

⁴⁵Haritadaki diğer kâğıt yapılar da kurşun kalemle işlenmiştir.

⁴⁶İstanbul Şehremaneti Hey’et-i Fenniyesi tarafından hazırlanan R 1329 tarihli harita, İBB Atatürk Kitaplığı, Hrt_008963, R 1329 [1913].

⁴⁷İBB Atatürk Kitaplığı, Hrt_008963.

Kaynak: İBB Atatürk Kıtaplığı, Hrt_008963

Görsel 12: İstanbul Şehremaneti Hey'et-i Fenniyesi Tarafından Hazırlanan R 1329 [1913] Tarihli Harita

Bulgur Palas yapı kompleksinde yer alan Çinili Müştemilat'ın zemin katında bulunan mermer şömine üzerinde Hicri 1334, Rumi 1332 tarihleri yer almaktadır. Bu tarih 1915-1916 yıllarına tekabül etmektedir. Dolaşısıyla, 1912-1913 yıllarında inşasına başlanan yapı kompleksinde yer alan müştemilatın iki-üç sene içinde -çini bezemeleri ve mermer şöminesi ile- bitme noktasına gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Habib Bey'in kendi ikameti için inşa ettirdiği anıtsal ölçekteki konağı bu tarihlerde henüz tamamlanmamıştır.

1.4. Birinci Ulusal Mimari Örneği Olarak Bulgur Palas'ın Mimari Karakteri ve Bezeme Özellikleri

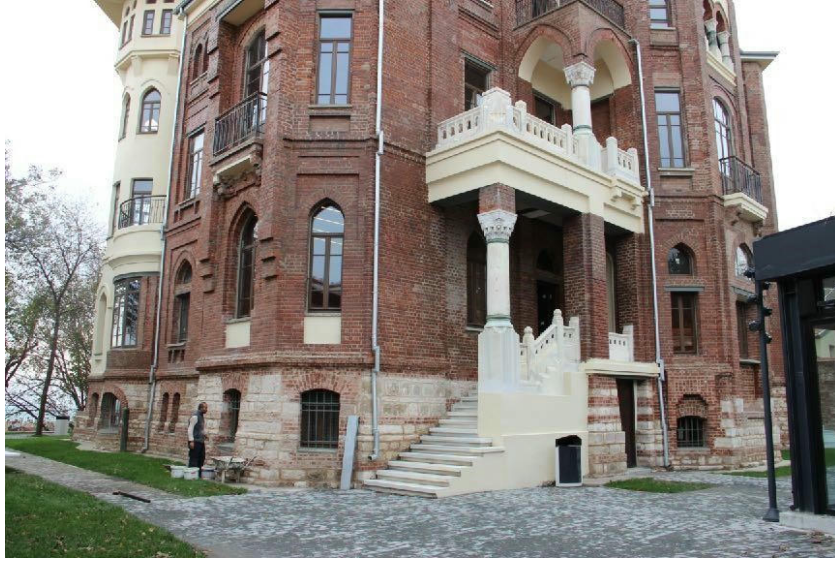
Babası Osmanlı Bankası personeli olan ve çocukluğunu Bulgur Palas'ta geçiren Emine Erdem, anılarında Bulgur Palas'ın mimari karakterini şu şekilde anlatmaktadır:

"Hep birlikte oymalı mermer trabzanları tırmanıp girdik konağa. Şimdi bizi ne sığınaklara götüren karanlık merdivenler ne her katta yer alan sayılarını bilmediğimiz kadar çok odalar, ne de bildiğimiz sayıların saymaya yetmediği kadar çok merdiven basamakları ilgilendiriyordu...Dışardan sarı tuğlalar ve mermerlerle örülü, oyma mermer balkonlu bu bina, içerde aydınlık ve ferah, denize ya da bahçelere açılan odalarla doluydu. Şimdi anımsayamıyorum altıgen mi, sekizgen miydi bina? Ama tozlu dosyalarla, evraklarla doluydu odaların çoğu. Bir de daha hiç kullanılmamış çok köşeli siyah, beyaz, kahverengi, damarlı mermer taşlar, bin bir güzellikte desenlerle işli, dört köşe, altı köşe harikulade çinilerle doluydu. Sanki daha yapımı bitmemiş, telaşla bırakılıp kaçılmış gibi bir havası vardı konağın."⁴⁸

Her ne kadar Erdem'in anılarında konağın iç mekân bezemelerinden övgüyle bahsedilmiş olsa da hâli-hazırda -Çinili Müştemilat yapısı hariç- Bulgur Palas'ın iç duvarları çıplak tuğla vaziyettedir. Hatta Bulgur Palas'ın sıvasız bırakılan iç ve dış cepheleri, yapının en karakteristik ve sebebi tartışmaya açık özelliklerinden birisidir. Konağın cepheleri, sıvalı kuleler dışında tamamen tuğla kaplıdır (Görsel 13). Tuğlaların büyük bölümünün üzerindeki MZ damgası, bu tuğlaların Hacı Hüseyin Manizade'nin Büyükdere'deki fabrikasında imal edildiğini işaret etmektedir.⁴⁹

⁴⁸Emine Erdem, *Bir Yerde Bir Gül Ağlar*, 53-57.

⁴⁹Tuğlanın menşei hakkındaki bilgi Prof. Dr. Edhem Eldem tarafından verilmiştir.

Kaynak: Bağış Kankotan, 2024

Görsel 13: Bulgur Palas, Sütunlu Harem Girişi Cephesi

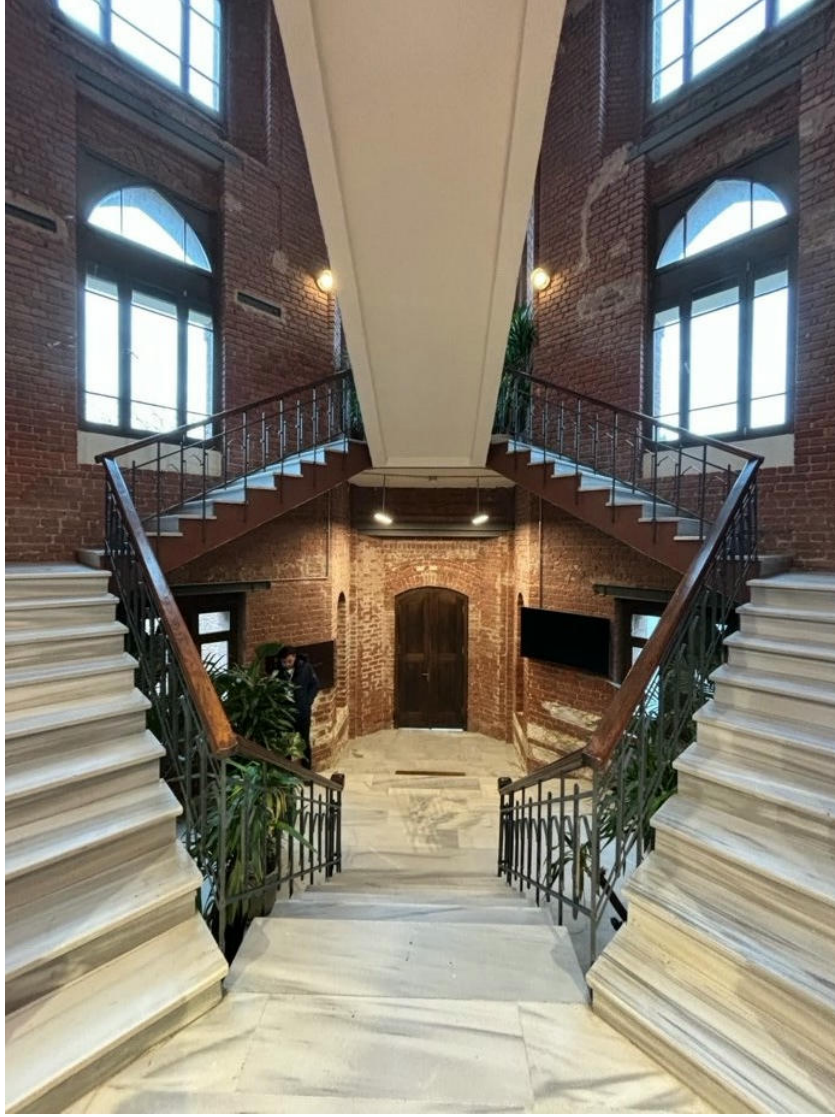
Bulgur Palas kompleksinde yer alan yapılar, Habib Bey Konağı, avlu kapıları ve müstemilat yapılarının bazı ayrıntıları da dâhil olmak üzere Birinci Ulusal Mimarlık akımının özelliklerini yansıtmaktadır. Yapıda, Birinci Ulusal Mimarlık üslubunun temel ilkelerini yansıtan yüksek giriş, parçalı cepheler, kulelerde geniş saçaklar, her katta farklı pencere düzeni ve kotları farklı tasarlanmış kırma çatılar kullanılmıştır. Cepheler farklı form ve dizilişlerdeki pencereler, çokgen ve dairesel formda çıkmalar ve pencerelerin etrafındaki kademeli tuğla sövelerle oldukça hareketlidir. Yapıda giriş bölümleri özenle vurgulanmıştır.

Bulgur Palas'ın bir şatoyu çağrıştıran kütlesi, kısmi bodrum kat + zemin kat + üç normal kat; çatı katı ve kule katından oluşmaktadır (Görsel 14). Kâgir yapının bodrum ve zemin kat duvarları tuğla-taş örgülü, diğer katları tuğla örgülüdür. Bodrum ve zemin kat duvarlarında kâgir yapılarda kullanılan dövme demirden kılıçlama sistemi kullanılmıştır; tavan döşemeleri ise çelik putrelli volta döşemedir. Bulgur Palas'ın zemin katında toplam dört giriş ve dikey sirkülasyonu sağlayan iki merdiven şaftı bulunmaktadır. Bunlardan Selamlık Girişi karşısındaki iki kollu anıtsal bir merdiven olup sadece belli katlara ulaşmaktadır (Görsel 15). Arkada kalan servis merdiveni ise bütün katlara erişim sağlamaktadır.

Kaynak: Çizim: Renova Restorasyon

Görsel 14: Kuzeydoğu cephesi genel görünüm, sıvalı kule yapısı ve tuğla cephe

Kaynak: Tarkan Okçuoğlu, 2024.

Görsel 15: *Bulgur Palas Giriş Holü ve Merdiven*

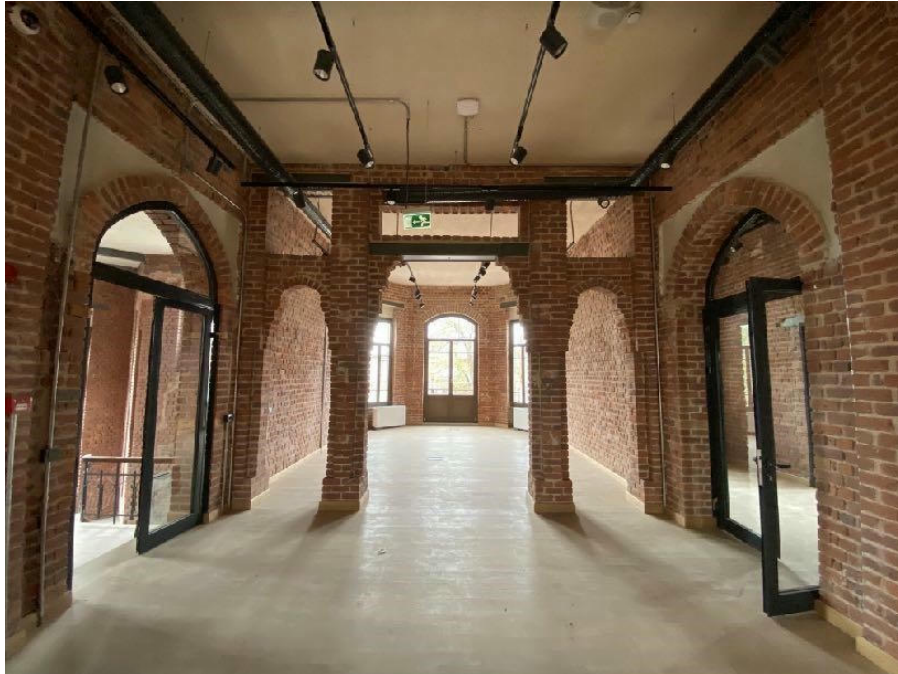
Yapının her bir katında, Birinci Ulusal Mimarlık akımının belirleyici kemer tiplerinden olan sivri kemer, basık yuvarlak kemer ve Bursa kemeri gibi alternatif kemer biçimleri kullanılarak görsel bir zenginlik yaratılmıştır (Görsel 16). Birinci katta, odalara açılan kemerler ortada bir büyük, yanlarda bu kemerlerin yaklaşık üzenği seviyesine gelecek ikişer küçük kemer biçiminde düzenlenmiştir. Bu üç parçalı düzenleme, orta alana açılan köşe odaların girişlerinde de kullanılmıştır. Köşe odalara geçişi belirleyen bazı açıklıklar ise 16. yüzyıl Osmanlı mimarlığında görülen tek sıra mukarnaslı kavsaraların Birinci Ulusal Mimarlık dönemindeki ilginç bir yorumudur.⁵⁰ İkinci kattaki üçlü kemer açıklıklarında, ortadaki büyük kemerde Bursa kemeri, diğerlerinde Mağribi/Memlük üslubunda kemerlerin kullanıldığı gözlenmektedir (Görsel 17). Bu üsluptaki kemerler, İstanbul'daki Oryantalist mimarının tercihlerinden olmakla birlikte, Birinci Ulusal Mimarlık akımında da kullanım alanı bulmuştur.

⁵⁰Örneğin Mimar Sinan tarafından 16. yüzyılda inşa edilen Tophane Kılıç Ali Paşa Camii'nin cümle kapısının tek sıralı mukarnaslı kavsarası, erken 20. yüzyılda Ulusal Mimarlık akımının temsilcilerinden Vedat Tek tarafından Haydarpaşa İskelesi'nin yan girişinin üzerinde yorumlanmıştır. Bk. Müjde Dila Gümüş, "Birinci Dünya Savaşı'nda Mimarlık Yapmak: Vedat (Tek) Bey'in Harbiye Nezareti'ne Bağlı Çalışmaları," *Sanat Tarihi Yıllığı* 30 (2021), 120. Bulgur Palas'ta ise çok benzer form özgün bir tasarımıyla kapiya bir çerçeve oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

Kaynak: Nilay Özlü Karaca, 2024

Görsel 16: Restorasyon Sonrasında Kütüphane Olarak Düzenlenen Birinci Kat

Kaynak: Renova Restorasyon

Görsel 17: İkinci Kattan Görünüş ve Farklı Kemer Tipleri

Bulgur Palas'ın en karakteristik özelliği "cihannüma kuleleri"dir. Cephedeki düşey vurguyu güçlendiren bu tür kubbeli kuleler, Birinci Ulusal Mimarlık üslubu etkisinde kalan yapılarda, çoğu zaman yapıya anıtsallık

izlenimi verme amacıyla kullanılmıştır. Yapının özgün hâlinde toplamda üç kule bulunmaktayken, sadece iki kule günümüze kadar gelebilmiştir. Kulelerden biri yapının kırma çatısının ortasından yükselmekte olup tepesi kubbeli ve sekizgen saçaklı bir cihannüma ile taçlanmaktadır. Bu orta kule, cihannüması ile Marmara Denizi başta olmak üzere bütün Tarihî Yarımada'ya hâkim bir manzaraya sahiptir. Konağın güneydoğu köşesine konumlanan dairesel formlu diğer kule ise daha alçak kottadır.

Merkezdeki kulenin pencerelerinin bir kısmı, binanın inşasından sonra tespit edilemeyen bir tarihte örülmüştür. Örülü pencereler 2023 yılındaki restorasyon çalışmaları sırasında tekrar açığa çıkarılmıştır. Emine Erdem de cihannümayı şu şekilde tarif etmiştir:

“Sonunda çıktık Bulgur Palas'ın tepesindeki kara fötr şapka biçimindeki çatıya. Yuvarlak kısımdan çepeçevre pencereler açıldı etrafı saran yuvarlak balkon gibi çıkmaya. Küçük kapıdan çıktık, insanın başını döndüren korkuluksuz balkona.”⁵¹

Erdem'in anılarından o dönemde kulenin pencerelerinin hâlen açık olduğu, kuleyi kapatan duvarların henüz örülmediği ve cihannümanın etrafındaki balkon çıkmasının korkuluksuz olduğu anlaşılmaktadır. Son restorasyon çalışmaları esnasında cihannümanın örülü pencereleri tekrar açılmış ve etrafına korkuluklar eklenmiştir (Görsel 18, Görsel 19, Görsel 20).

Kaynak: Renova Restorasyon

Görsel 18: Restorasyon Sonrasında Cihannüma Kulesi'nde Yeniden Açılan Pencereler ve Eklenen Balkon Korkulukları

⁵¹Erdem, *Bir Yerde Bir Gül Ağlar*, 57.

Kaynak: Nilay Özlü Karaca, 2024

Görsel 19: Bulgur Palas'ın Cihannüma Kulesinden Ayrıntı

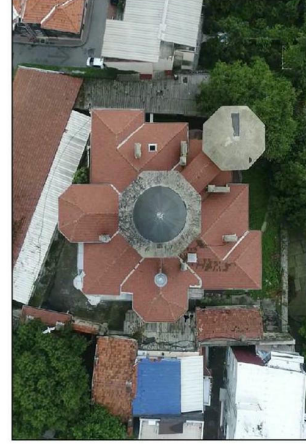
Kaynak: Bağış Kankotan, 2024

Görsel 20: Sıvalı Cihannüma Kulesi

1937 yılına ait Hava Kuvvetleri hava fotoğrafları incelendiğinde çatının güneydoğusunda, Selamlık girişi üstünde, sekizgen çatılı daha ufak üçüncü bir kulenin de bulunduğu tespit edilmiştir (Görsel 21a - Görsel 21b). Günümüze kadar gelemeyen üçüncü bir kulenin ne zaman ortadan kalktığına dair elimizde yeterli veri bulunmamaktadır (Görsel 22). 1966 tarihli hava fotolarında üçüncü kule görünmemektedir. Dolayısıyla üçüncü ufak ölçekli kulenin 1937 ile 1966 tarihleri arasında yıkıldığı söylenebilir.

a.

b.

Kaynak: a: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Fotoğraf Arşivi.

b: Renova Restorasyon

Görsel 21: a: 1937 tarihli Hava Fotoğrafı

b: Bulgur Palas Güncel Hava Fotoğrafı

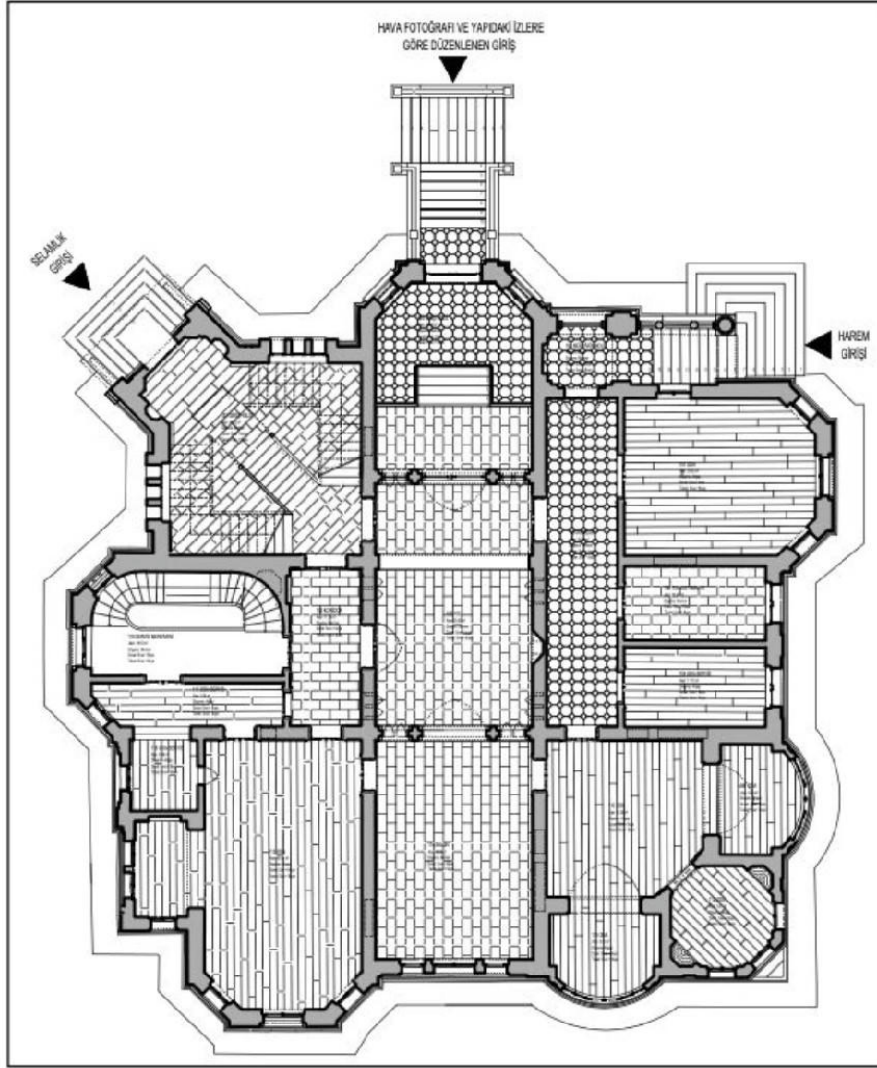
Bulgur Palas'ın süslemeleri, balkon altlarındaki ve pencereleri iki yandan sınırlayan sütunların başlıklarında ve balkon parapetlerinde yoğunlaşmaktadır. Yapının birinci kat girişinde ve üst katın balkonunda yer alan sütun başlıklarında görülen mukarnaslar, gülbezek rozet, lale, rumi ve kıvrık dal süsleme yapının cephesini güçlü kılan özellikleri olup Osmanlı ve Selçuklu mimarisine verilen referanslardır. Ayrıca pencere ve balkonlardaki sütun gövdelerinde, Osmanlı mimarlık kültüründe çok prestijli ve pahalı bir malzeme olan yeşil breş veya somaki gibi mermerler kullanılmıştır (Görsel 22).

Kaynak: Tarkan Okçuoğlu, 2024

Görsel 22: Üçüncü Katta Bulunan Sütunlu Pencereler ve Bezemeli Sütun Başlıkları

Sonuç olarak, ilk bölümde de bahsedildiği üzere, Bolulu Habib Bey Konağının inşası Birinci Dünya Savaşı akabinde İstanbul'un işgal edilmesi ve İttihat ve Terakki Partisi mensuplarının Malta'ya gönderilmesinden dolayı yarım kalmıştır. Yapının karakteristik özelliklerinden biri olan tuğla cephesinin özellikle mi o şekilde bırakıldığı, yoksa sıvanamadan inşaatın yarım mı kaldığı bilinmemekle beraber pencere söve üstlerinde çini paneller için ayrılan bölümlerin boş kaldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca iç duvarların o dönemde tuğla bırakılması gibi bir pratik söz konusu olmadığından, iç mekân sıvasının tamamlanamadan inşaatın yarım kaldığı çıkarımı yapılabilir. Bulgur Palas'ın hâlihazırdaki mimari karakteri ve bezeme detayları, yapının planlanan ihtişamına ve zenginliğine dair bir fikir vermektedir (Görsel 23). Hiçbir zaman tam olarak bitirilememiş bir form olarak bu yapı, kullanıcıların, kentlilerin ve ziyaret edenlerin hayal gücünü de tetiklemektedir.

Kaynak: Çizim: Renova Restorasyon

Görsel 23: Bulgur Palas Restitüsyon Zemin Kat Planı

Sonuç

Bulgur Palas, Kastamonu Vilayeti eşrafından ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bolu Sancağı mebusu Mehmed Habib Bey tarafından İstanbul Cerrahpaşa'da konut olarak planlanan bir yapıdır. Bu makale hem Bulgur Palas'ın banisi Bolu Mebusu Habib Bey'in hayatına ve hem de savaş döneminin çalkantılı sosyopolitik bağlamına dair önemli belgeler sunmaktadır. Anıtsal ölçeği ve zengin bezeme detayları ile Bulgur Palas, Birinci Dünya Savaşı esnasında ortaya çıkan ve İttihat ve Terakki yöneticilerinin iltimasları ile zenginleşen

“harp zengini” sınıfın da âdeta bir sembolü hâline gelmiştir. Savaş akabindeki işgal günlerinde malul gazilere tahsis edilen yapı hakkında basında epeyce haber yapılmış, aile üyelerinin itirazları ise Osmanlı Arşivindeki belgelerde yer almıştır. Hızlı bir zenginleşmenin ardından gelen sürgün ve iflas, bu ihtişamlı konağın inşasının yarım kalmasına sebep olmuş, Cumhuriyet Dönemi'nde ise Habib Bey ve ailesinin borçlarına istinaden konağa Osmanlı Bankası tarafından el konmuştur. Uzun yıllar bankanın arşiv deposu görevini sürdüren Bulgur Palas, müştemilat yapılarını lojman olarak kullanan çalışanlar hariç, kapılarını 2021 yılına kadar kentlilere kapalı tutmuştur.

Kaynak: Nilay Özlü Karaca, 2024

Görsel 24: İBB Miras Tarafından Yeniden İşlevlendirilen “Bulgur Palas”

Çalışma kapsamında restitüsyon raporları ve restorasyon esnasında derlenen bilgiler de sunulmuştur. Örneğin, özgün yapıda üç kule olduğu ve bunlardan en ufağının günümüze kadar gelemediği tespit edilmiş ancak veri yetersizliğinden bu kule yeniden inşa edilmemiştir. Merkezde yer alan cihannümalı anıtsal kulenin ise yıllar içerisinde dönüştürüldüğü ve manzaraya hâkim pencerelerinin örüldüğü tespit edilmiş, restorasyon esnasında kule özgün hâline döndürülmüştür. Ayrıca iç mekân merdivenlerinin bazılarının muhdes olduğu da yapılan analizler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu ufak değişimlere rağmen, yapılan araştırma Bulgur Palas'ın mekânsal ve mimari bütünlüğünü koruyarak günümüze kadar gelebilmiş dönemin nadir mimari eserlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Önceki bölümlerde değinildiği gibi, bazı yayınlarda yapının mimarının Giulio Mongeri olduğu bildirilmekle birlikte bu durum sadece morfolojik analogi yoluyla tahmin edilmekte, herhangi bir belgeye dayandırılmamaktadır. Osmanlı Bankası mimarı Giulio Mongeri'nin Bulgur Palas'la olan ilişkisine dair tek yazılı belge, o sırada inşası henüz tamamlanamamış olan yapıya bilirkişilik yapması ve Bulgur Palas'a değer biçmesidir.⁵² Her ne kadar yapının mimarına dair henüz kesin bir belge bulunamamış ise de Cerrahpaşa'da yer alan bu ihtişamlı konağın Birinci Ulusal Mimari akımının karakteristik bir örneği ve sivil bir mimarlık yapısı olarak mimarlık tarihindeki ayrıcalıklı yeri ortadadır.

⁵²“Arşivimizden Belgeler-Bulgur Palas,” SALT Araştırma, ECOBARCA02101.

Bu araştırma yapının inşa tarihine de ışık tutmaktadır. Muhtelif arşiv belgeleri, Memalik-i Osmaniye'de Şehir Dahili İnşaatı Alman Sendikası Haritası ve İstanbul Şehremaneti Hey'et-i Fenniyesi haritaları kullanılarak yapılan araştırmada, yapının inşa tarihi 1912-1913 olarak belirlenmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde yapımı başlatılan bina tamamlanamamış ve yapı kompleksinin inşası muhtelif siyasi ve ekonomik sebeplerle yarım kalmıştır. Konak olarak başlanılan proje, dönemin hızla değişen sosyopolitik konjonktürü içerisinde farklı işlevler, anlamlar ve kullanıcılar edinmiştir. Savaş döneminde karaborsacılığın sembolü hâline gelen yapı, İstanbul'un işgal döneminde malul gazilere tahsis edilmiş, daha sonra ipotek altına alınmış ve Osmanlı Bankası'nın mülkiyetine geçmiştir. Yıllarca arşiv deposu ve lojman olarak kullanılan ihtişamlı konak ve müstemilatı, zamanla yıpranmış, terk edilmiş ve metruk bir hâl almıştır. En nihayetinde 2021 yılında İBB tarafından satın alınarak kapsamlı bir restorasyona tabi tutulan Bulgur Palas, 2024 yılında yeni bir işlev kazandırılarak bir kültür merkezine dönüştürülmüştür (Görsel 24).⁵³

Bulgur Palas örneğinin en özgün taraflarından biri, özel bir mülkün satın alma yoluyla kamulaştırılmasıdır. Bu şekilde kamuya açılan ve kent mirasının önemli bir parçasını teşkil eden tarihî yapıların restorasyon süreçlerinin ve monografilerinin yayınlanarak kamu ile paylaşılmasının önemi bir kez daha vurgulanmalıdır. Bu araştırma öncelikle geç Osmanlı Dönemi'nden günümüze gelebilmiş nadir bir mimari eser ve sivil mimarlık mirası olan Bulgur Palas hakkında derlenen akademik bilgi ve belgeleri kamu ile paylaşma ve yapı hakkında yapılacak yeni araştırmalara ışık tutma amacını taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi
Çıkar Çatışması
Finansal Destek

Dış bağımsız.
Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Bu araştırma İstanbul Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No. FHD-2025-47047).

Peer Review
Conflict of Interest
Grant Support

Externally peer-reviewed.
The authors have no conflict of interest to declare.
This research is supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul Technical University (Project No. FHD-2025-47047).

Yazar Bilgileri
Author Details

Nilay Özlü Karaca (Doç. Dr.)

¹ İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul, Türkiye
0000-0002-1366-5103 ✉ nilay.ozlu@itu.edu.tr

A. Tarkan Okçuoğlu (Prof. Dr.)

² İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
0000-0002-8231-6652 ✉ agah.okcuoglu@istanbul.edu.tr

Bağış Kankotan (Mimar)

³ Renova Restorasyon, İstanbul, Türkiye
0009-0009-7819-6000 ✉ bagiskankotan@gmail.com

Kaynakça | References

[Başlıksız]. *Stamboul*. 17 Aralık 1919, 1.

[İsimsiz]. "Bulgur Palas'a Dair." *Alemdar*. 18 Aralık 1919, 3.

⁵³"Bulgur Palas," *Atatürk Kitaplığı*, erişim 30 Haziran 2025, <https://ataturkkitapligi.ibt.gov.tr/tr/Kitaplik/Muzelerimiz/Bulgur-Palas/35>.

- [İsimsiz]. "Bulgur Palas'ta." *Alemdar*. 21 Aralık 1919, 1.
- [İsimsiz]. "Un Asile pour les Invalides." *Stamboul*. 29 Eylül 1919, 1.
- [İsimsiz]. "Yeni Zenginler Serisi – Numero: 3." *İnkılab-ı Beşer*. 8. 2 Teşrinisani 1918, 2.
- Alman Mavileri, 1913-1914. *Dünya Savaşı öncesi İstanbul Haritaları*. 1. cilt. Haz. İrfan Dağdelen. İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2006.
- Ar, Bilge. "İşgal Altındaki İstanbul'da Kentsel ve Mimari Ortam." *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*. Ed. Gözde Çelik. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016, 313-327.
- Atatürk Kitaplığı. "Bulgur Palas." Erişim 30 Haziran 2025. <https://ataturkkitapligi.ibt.gov.tr/tr/Kitaplik/Muzelerimiz/Bulgur-Palas/35>.
- Batur, Afife. M. *Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Birgen, Muhittin. *İttihat ve Terakki'de On Sene*, c. 1. İstanbul: Kitap Yayınları, 2006.
- Borusan Contemporary. "Perili Köşk." Erişim 30 Haziran 2025. https://www.borusancontemporary.com/tr/perili-kosk_5.
- Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Can, Cengiz. *İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları*. İstanbul: Arketon, 2023.
- Criss, Nur Bilge. *100. yılında İstanbul'un İşgal Günleri*. İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri A.Ş., 2020.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) 4593/344402, 1 Muharrem 1338 [25 Eylül 1919].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye (DH) İ.U.M. EK.114/66/1/1-2-3-4, 09 Safer 1338 [3 Kasım 1919].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV) 217/7/1/1, 05 Muharrem 1338 [30 Eylül 1919].
- Çinici, Damla. "Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Giulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Otel ve Kaplıcası." Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015.
- Demiryürek, Meral. "Savaşın Doğan Bir Tip: "Harp Zengini." *Turkish Studies* 10/16 (2015): 493-508.
- Deren Van Het Hof, Seçil. "Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Zenginler ve Zenginlik." *Kültür ve İletişim* 13/2 (2010): 81-106.
- Eldem, Edhem. "The (Imperial) Ottoman Bank, Istanbul." *Financial History Review* 6 (1999): 85-95.
- Eldem, Edhem. *Osmanlı Bankası Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Erdem, Emine. *Bir Yerde Bir Gül Ağlar*. İstanbul: Belge Yayınları, 2000.
- Fatih Belediyesi Meclisi. "Bulgur Palas Yenileme Avan Projesi." 8 Haziran 2023. <https://www.fatih.bel.tr/webfiles/fotograf/kararlar/605-202378-20230616-150306.pdf>.
- Gümüş, Müjde Dila. "Birinci Dünya Savaşı'nda Mimarlık Yapmak: Vedat (Tek) Bey'in Harbiye Nezareti'ne Bağlı Çalışmaları." *Sanat Tarihi Yıllığı* 30 (2021): 111-143.
- Güneş, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi I ve II. Meşrutiyet*. 2. Cilt. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1996.
- Özlü Kayaalp, Nilay. "Pera'nın Yersiz Yurtsuz Kahramanları: Vallauri Ailesi, Edouard Lebon, Alexandre Vallauri ve M. Vedat Tek." Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.
- Özlü, Nilay. "Under the Shadow of Occupation: Cultural, Archaeological, and Military Activities at Topkapı Palace During the Armistice Period, 1918-1923." *New Perspectives on Turkey* 71 (2024): 83-113.
- SALT Araştırma. "Arşivimizden Belgeler-Bulgur Palas." Kütüphane, ECOBARCA02101. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/221891>.
- SALT Araştırma. "Bolu Mebuslarından Habib Bey." Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, FFT756110. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/24281>.
- SALT Araştırma, "Bulgur Palas, Cerrahpaşa – İstanbul", Osmanlı Bankası Arşivi, IMHIST009. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/3384>.
- SALT Araştırma, "Osmanlı Bankası A.Ş. gayrimenkuller", Osmanlı Bankası Arşivi, IMHAL006BUL. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/3341>.
- SALT Araştırma, "Perili Köşk", M. Erem Çalikoğlu Arşivi, CALIST0742. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/206330>.
- Sedad Simavi / Sédad Simavy. *Yeni Zenginler / Les Néo Riches*. İstanbul: Kütüphane-i Sudi, R1334 [1918].
- [Simavi, Sedad]. *Harb Fakirleri / Les Néo-Pauvres. Diken Mecmuası*. R 1334 [1918].
- Şentürk, Şennur, Cengiz Can ve Paolo Girardelli. *Yaşayan Çizgiler: Sant' Antonio Kilisesi Mimari Sergisi / "Segni Essenziali": Disegni Architettomici Della Chiesa di Sant' Antonio*. İstanbul: İstanbul İtalyan Kültür Merkezi ve Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları. (İ:79, C: 2, 582-583). 24 Temmuz 1338 [1922].

- Tunçkol, Mehmet. "İttihat ve Terakki'nin Milli Burjuva Yaratma Politikası ve Bolu Milletvekili Mehmet Habip Bey." *Mudurnulular Derneği Bülteni* 10 (2017): 154-171.
- Us, Asım. *Hatıra Notları*. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Ürgüplü, Ali Suat. *Seyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Vural, Mithat Kadri. "Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuva Oluşturma Çabası Olarak "Harp Zenginleri" ve Buna Yönelik Eleştiriler." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 16/32 (2016-Bahar): 109-131.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. "Tanıdıklarım-Bolu Meb'ûsu Habib Bey." *Yedigün* 7/182 (Eylül 1936): 9.

